

Az önművelésről.

Bévezető beszéd a Franklin-felolvasásokhoz.

Bostonban, 1838 szeptemberében.

E felolvasás eleinte két előadásra volt szánva; azonban szerző kénytelen volt öszszevonni s egyszerre adni elő, részint azért, hogy egy népszerű beszédhez képest némely helyek igen elvont eszméket foglalnak magukban; részint azért, hogy az egész tárgyat egyszerre, szoros összefüggésben adja elő; s más okokból is, a miket nem szükség megnevezni. Az akkor kihagyott helyek legnagyobb része itt közölve van. Szerző tisztelettel adja át e beszédet azoknak, a kiknek különösen szánva volt, mint szintén a nyilvánosságnak is, abban a reményben, hogy ez legalább nagy tárgyat tár fel némelyek lelke előtt, a kik még eddig tán nem vették azt oly figyelembe, mint a hogy megérdemli.

Tisztelt barátim!

A Franklin-felolvasásokat rendező bizottmány meghívása következtében jelenek meg most önök előtt, hogy e felolvasási folyam bévezetése gyanánt egynehány megjegyzést tegyek. A fő ok, mely engem erre indított, az a mély érdekeltség, a melylyel ama polgártársaim iránt viseltetem, kiknek e felolvasások főleg szánva vannak. Ugy vettem észre, hogy ezeket leginkább csak a kézművesek fogják hallgatni; s ezt hallva, nem tudtam megválni a szolgálattól, a melyre meghívtak. Egész készséggel kívántam kifejezni rokonszenveimet nemünk e nagy része iránt. Óhajtottam kifejezést adni lekötelező érzelmeimnek azok iránt, a kiknek szorgalmától és ügyességétől nyerem az életnek majdnem minden kényelmét. Még inkább óhajtám kifejezhetni örömemet a törekvések felett, miket ők saját előmenetelök érdekében tesznek és szilárd hitemet sikerök iránt. Ez indokok különös jelleget és fontosságot fognak adni némely észrevételeimnek. Olyanok között fogok alkalom szerint be-

szélni, a kik kezeik munkája után élnek; azonban nem beszélek mint olyan, a ki közülök külön vált. Én jogosan hozzátartozom a munkás emberek nagy rokonságához. Szerencsére, mi mindnyájan munkára vagyunk születve e társaságban; s e reánk szabott tiszteletre méltó jelvény fűzze össze e társaság különböző részeit.

Kifejezém a néptömeg iránti erős érdekeltségemet; és ez nem anynyira azon alapul, hogy ők hasznos tagjai a társadalomnak, mint inkább azon, hogy mik ők önmagukban véve. Az ő állapotjuk valóban homályos; de fontosságuk azért semmivel sem csekélyebb. A népsokaságot a dolog természete szerint nem lehet megkülönböztetni; mert éppen az a különbség eszméje, hogy az egyes kiválik a sokaságból. Ezek kevés zajt csinálnak, s cselekvési szűk köreikben kevés figyelmet vonnak magokra; de mégis meg van az ő személyes értéköknek, sőt nagyságuknak teljes aránya. Bizonyára minden ember nagy, bármely állapotban legyen is. Csak a mi gyenge látásunk az, a mi ők kicsinyé teszi. Az ember nagy, mint ember, bárhol és bármi legyen. Az ő természetének nagysága minden külső kitüntetést jelentéktelenné teszen. Az ő dicső kiváltságai: az értelem, a lelkiismeret és az a tehetség, melynélfogva szeret, Istent megismeri, észreveszi a szépet, cselekvőleg hat saját lelkére, a kültermészetre és felebarátaira. Amaz általános hibánál fogva, mely szerint azt, a mi közös, kevésre szoktuk becsülni, mi könnyen mellőzzük ezeket, mint kevés értékű birtokainkat. De valamint a kültermészeten, úgy a lélekben is, az a legbecsesebb, a mi közös. A tudomány és mesterség kitűnő módokat találhat fel a gazdag lakházainak világítására; de mindez szegény és értéktelen ahhoz a közös világossághoz képest, melyet a nap minden ablakon át bocsát, a melyet bőkezűleg, részrehajlatlanul áraszt szét völgy és halom felett, s a mely naponként meggyújtja a keleti és nyugati eget. Így az ész, lelkiismeret és szeretet közös világa is becsesebb és méltóságteljesebb ama ritka adományoknál, a melyek csak keveseknek szereznek hírnevet. Ne vessük meg azt a természetet, a mely minden emberrel közös; mert annak nagyságát semmi gondolat sem tudja megmérni. E természet nem csak Istennek, hanem az ő végtelenségének is képe, mert semmi határt nem lehet szabni kiterjedésének. A kiben a lélek isteni tehetségei megvannak, az nagy lény, bárminő helyzete van is. Rongyokba öltöztetheted, bőr-

tönbe falazható bé, rabszolgai foglalkozáshoz lánczolható le; de ő mégis nagy. Kizárható házaidból, de Isten-égi hajlékokat nyit meg előtte. Nem mutogatja ugyan magát egy fényes város utczáin; de a tiszta gondolatnak, a tiszta érzelemnek, az erényes akarat elszántságának egészen másnemű és sokkal magasabb méltósága van, mint a téglá, gránit és gipsz halmazának, bármily ügyesen legyenek összerakva, vagy bármennyire tulerjedjenek látásunkon. Ez azonban még nem minden. Ha közös természetünk e nagyságát elhagyva, gondolatinkat amaz aránylagos nagyságra fordítjuk, a mely kiváló figyelmet ébreszt, s a mely az egyénnek az erő és jellem közmértékét feljűlmuló jelességében áll: oly gyakran s oly szabad kifejlődésben találjuk ezt az alsóbb osztályok homályban élő egyénei közt, mint a fényesebb állásuak soraiban. Igazán nagy embereket mindenütt lehet találni, azt sem könnyű megmondani, hogy minő helyzetben támadnak ezek legnagyobb számmal. A valódi nagyságnak semmi köze az ember hatásköréhez. Az nem az ő külső cselekvése nagyságában, nem a létrehozott eredmények sokaságában áll. A legnagyobb ember tehet aránylag keveset külsőleg. Talán városunk legnagyobb emberét homály borítja e pillanatban. A jellem nagysága egészen a lélek erejében áll; azaz a gondolat, az erkölcsi elv és szeretet erejében, ez pedig a legalantibb életsorsban is feltalálható. Egy ember, a kit valamely alrendű üzletre neveltek, és a ki szaporodó családjá szükségai által van környezve, meglehet, hogy kicsiny körében tisztábban látja, élesebben meg tudja különböztetni és jobban meg tudja fontolni az eseményeket, határozottabban megragadja a helyes eszközöket, s a nehézségek között több lélekjelenléte és értelmi ereje van, mint annak, a ki fáradságos tanulmányozással ismeretet ismeretre halmozott. Egynémely, a ki alig távozott hazunnan néhány mértföldnyire, jobban érti az emberi természetet, élesebben fölfedezi az indokokat, s megítéli a jellemeket, mint az, a ki beutazta az ismeretes világot s hírnevet szerzett magának a különböző országokrol írt közleményei által. Az értelmi nagyságnak mértéke a gondolat erejében áll. Éppen így az elv ereje az, a mi mértékül szolgálhat az erkölcsi nagyságnak, a legnagyobb emberi adomány-nak, az istenség legdicsőbb nyilatkozatának. Az a legnagyobb ember, a ki meggyőzhetetlen elhatározással mindig az igazat választ-

ja, a ki ellene áll a legerősebb külső és belső kísértéseknek, a ki vidám elmével hordozza a legnehezebb terheket, a ki legnyugodtabb a viharok és legrettentetlenebb a fenyegetések és balesetek közt, és a ki legszilárdabban ragaszkodik az igazsághoz, az erényhez és az Istenhez. És vajjon oly nagyság-e ez, a mely mutogatja magát, vagy a mely inkább csak előkelő, fényes polczokon lenne található? Az észnek a szenvedélyekkel való magasztos harcza; az erkölcsi és vallásos elvnek győzelmei az önző vágyakon, melyek az embert majdnem ellentállhatlanul készítik a maga iránti kedvezésre; a kötelesség legnehezebb áldozatai, valamint a mélyen gyökerezett szeretet és a szív legkedvesebb reményeinek feláldozása; a megcsalt, üldözött, bemocskolt és elhagyott erénynek vigasza, reményei, örömei és békéje; mindezek természetesen láthatatlanok, úgy, hogy az emberi élet valódi nagysága csaknem teljesen láthatatlan. Meglehet, hogy talán valaki jelenlétünkben a leghősiesebb tettet viszi végbe, a mit a földön csak végbe vihet, a legnemesebb czélt táplálja magában és a legnagyobb áldozatot hozza, s mi még csak nem is gyanítjuk. Én azt hiszem, hogy ez a nagyság a legközönségesebb azon emberek sokaságában, a kiknek nevét soha sem hallja az ember. A közönséges emberek közt többen vannak olyanok, a kik férfiasan türik az élet bajait, a kik őszinte igazságérzettel, vallásos bizalommal és oly nemeslelkűséggel bírnak, mely a szükölködőnek odaadja azt is, a mit az adó szükségel maga részére; és többen vannak, a kik az élet és halál valódibb felfogásával bírnak, mint a vagyonosabbak között. Sőt a más lényekre való befolyást illetőleg, melyet az emberek az előkelő helyzet különös előjogának gondolnak, én azt hiszem, hogy nincs nagy különbség a magas rangú és alsóbb rangú között. A befolyást nem ama felület terjedelméhez kell mérni, melyet az elfoglal, hanem annak minősége szerint. Egy ember nagy térre kiterjesztheti gondolatát, érzelmeit és véleményeit; de ha gondolata aljas, semmi nagyságot sem nyilvánít. A kontár eláraszthat egy várost hitvány festvényeivel, és hamis, tetszetes modorával szerezhethet magának hirnevet; de a valódi művészek, a ki egyetlen nagyszerű festvényt hagy maga után, a melyben halhatlan szépség van megtestesülve, s a mely csendesen terjeszti a való műízlést, hasonlíthatlanul nagyobb befolyása van. Már a legnemesebb befolyás ezen a földön a jellemre gyakorolt

befolyás; és a ki ezt mozdítja elő, az nagy művet végez, bármily keskeny és homályos legyen is a köre. Egy ismeretlen családapa és családanya, a kik csendes magányukban felébresztik a gyermek lelkében a tökéletes jóság eszméjét és szeretetét, az akarat erejét a kísértetekkel való szembeszállásra és jól elkészülten bocsátják ki az életbe, hogy annak küzdelmeit is saját előmentére fordithassa: felülmulnak befolyásuk által egy Napoleont, a ki hatalompálczája alá akarta vetni a világot. S az ő munkájok nem csak minőségre nagyobb; ki tudja, vajjon terjedelemre nézve is nem nagyobb munkát visznek-e végbe, mint a hóditó? Ki tudja, vajjon az a lény, a kit ők szent és önzéstelen elvekkel ihletnek, nem közli-e ezen belkincsét másokkal; és hogy egy terjesztő közeg által, a melynek ők csendes létrehozói valának, vajjon nem terjed-e el tökélyesebb lét egy nemzet között, sőt az egész világon? Ez észrevételekből láthatják önök, hogy miért vagyok én oly érdekeltséggel a homályban élők, a népsokaság iránt. A társadalmi különbségek eloszlanak ezen igazságok világa előtt. Én nem azért ragaszkodom a sokasághoz, mert szavaz és politikai hatalommal bir; hanem azért, mert ők is emberek és az emberiség legdrágább kincseinek birására képesek.

Ez ország népe a tökélyesedés, az önművelés oly eszközei által tűnik ki, a melyek egyébütt nem találhatók. Ez eszközök használatára vezetni őket anynyi, mint a legjobb szolgálatot nyújtani nekik, a mit csak nyerhetnek. Ennélfogva én e felolvasás tárgyául az Ö n m ű v e l é s t választottam, vagyis azt a gondot, melynélfogva minden embernek kötelessége saját természetét kifejteni és tökélyesíteni. A felolvasásoknak megvan a maguk haszna. Sokakat felráznak, a kik ily külső felhívás nélkül egész életökben szunyadoztak volna. De vegyük eszünkbe, hogy nagyon keveset lehet nyerni az által, ha csak egyszer jövünk ide hetenként és csak egy órán hallgatjuk a tanítót. Nagyon kevés maradandó jót nyerünk, ha nem ébredünk fel arra, hogy magunkra hassunk, ha nem foglaljuk el magunkat saját magunk tökélyesítésével, ha nem határozzuk el szilárdan saját lelkünk képzését és nemesítését, és ha lelkiismeretes meggondolás által nem tesszük saját magunk részévé azt, a mit hallunk.

Jól tudom, hogy az önművelés igen széles tárgy arra nézve, hogy egyetlen beszéd keretébe bé lehessen foglalni, ez okból csak egynehány nézetet adok elő, a melyek előttem legfontosab-

baknak látszanak. Célom legelébb is előadni az önművelés eszméjét, azután annak eszközeit, s végül az előadandó főbb nézetek elleni némely ellenvetéseket.

Mielőtt ezek tárgyalásába bocsátkoznám, engedjék meg önök hogy egy észrevételt tegyek. Az önművelés olyan valami, a mi lehető. Ez nem álom. Megvan alapja saját természetünkben. E meggyőződés nélkül a szónok csak előad valamit, de a hallgatók semmi hasznot sem meritnek belőle. Az emberi léleknek két tehetsége van, melyek az önművelést lehetővé teszik: az önmagát vizsgáló és önmagát alakító tehetség. Bennünk megvan először is az a tehetség, mely a lelket önmagára irányozza; ráemlékezik a múltra, s öröködi jelen munkássága felett; felismeri különböző tehetségeit és fogékonyságát arra nézve, hogy mit tehet, mit tud eltűrni, élvezni és szenvedni; s megtanulja általában, hogy mi a mi természetünk és miért van alkotva. Figyelemre méltó, hogy mi nem csak azt tudjuk felismerni, hogy mik vagyunk, hanem azt is, hogy mikké lehetünk; látjuk magunkban oly növekedés magvait és ígétét, a melynek semmi határt nem lehet szabni, s azon túl, a mit tényleg megszerzettünk, a tökély eszméjére vágyódunk, mint létünk végcéljára. Ez az önmagunkat felfogó tehetség az, mi által az oktalan állatoktól különbözünk, a melyek semmi jelét nem adják annak, hogy önmagukba tudnának tekinteni. E nélkül az önművelés nem lehetséges, mert nem tudók, hogy mit kell tennünk; és hogy az önművelés oly kevésbé van elterjedve, ennek az egyik oka, hogy kevesen tudnak saját természetökbe behatolni. A legtöbb emberre nézve saját szelleme valami árnyékszerű, valódiság nélküli, külsejével öszszehasonlítva. Ha ezek történetesen egy pillantást találnak vetni belsejükbe, ott csak sötét, alakatlan zürzavart látnak. Megtudnak talán különböztetni valamely erős szenvedélyt, mely őket kihágásra ösztönözte; de nemesebb tehetségökben alig támad egyetlen gondolat; és így ezernyi ezereken élnek és halnak, kik éppen oly ismeretlenek voltak saját magukkal, mint ama tartományokkal, a melyeknek nevét bár hallották, de a melyekben ember soha sem járt.

De az önművelés nem csak azért lehető, mert önmagunkba tudunk szállani és vizsgáldni. Nekünk ennél még nemesebb tehetségünk is van: a magunkra hatás, elhatározás és saját magunk alakításának tehetsége. Ez éppen oly félelmes, mint a mily dicső

adomány, mert ez az emberi felelősség alapja. Bennünk nem csak az a tehetség van meg, mely által tehetségeinket nyomozzuk, hanem az is, a melylyel azokat vezéreljük és buzdítjuk; mi nem csak örködni tudunk szenvedélyeink felett, hanem ellensúlyozni is tudjuk azokat; nem csak látjuk tehetségeink növekedését, hanem alkalmazni is tudjuk az eszközöket és a befolyásokat növekedésök előmozdítására. Mi megtudjuk állítani és változtatni a gondolat folyamát. Értelmünket azon tárgyakra tudjuk összpontosítani, a melyeket fel akarunk fogni. Szemeinket a tökélyre tudjuk szegezni, s majdnem mindent felhasználhatunk arra nézve, hogy ahoz közelithessünk. Ez valóban nemes előjoga a mi természetünknek. Ennek birtokában keveset törődünk azzal, hogy mi most mik és hol vagyunk, mert mi jobb sorsot tudunk szerezni magunknak, s a legalsó pontból kiindulva boldogabbak tudunk lenni. Ama fölfedezések közt, melyeket az embernek tennie kell, e pillanatban az a legfontosabb, hogy gyűjtse össze magában az önalakító tehetséget. Az emberek éppen oly kevésbé gyanítják annak terjedelmét, mint a mily kevésbé tudja felfogni a vad ember azt az erélyt, melyet a léleknek, alkotásánál fogva, gyakorolnia kell az anyagi világra. Ez fontosságra nézve feljülemeli öntermészetünket a kültermészeten. Több isteni rész van ebben, mint amaz erőben, mely a kültermészetet mozgatja; s még is mily kevésbé fogjuk fel azt! Miként szunnyadoz az a legtöbb emberben észrevétlenül és használatlanul! Ez teszi az önművelést lehetővé, és ez teszi azt komoly kötelességünké.

I. Először is ki kell fejtenem az önművelés e szmójét; ezt pedig könnyen meg lehet fogni a maga általános alakjában. Valamit, p. o. egy növényt, állatot vagy lelket művelni annyi, mint azt növelni. A cél a növekedés, a kiterjedés. Csak azt lehet művelni, a miben élet-elv van, és a mi képes a kiterjedésre. Tehát az, a ki megteszen mindent, hogy különösen nemesebb erőit és tehetségeit kifejtse arra nézve, hogy összhangzatosan kiképzett, erőteljes, kitűnően jó, boldog lény legyen, az önművelést gyakorol.

Ez önművelésnek természetesen külön ágai vannak az emberi természet külön tehetségeinek megfelelőleg; de bárha külön ágai vannak is, mindazonáltal szoros kapcsolatban állanak egymással és együtt haladnak. A lélek, melyet a mi bölcsészetünk külön tehetségekre oszt, egy lényeg, egy élet; a mely ugyanazon pillanatban ki-

fejti, és azon egy tényben öszszeköti a gondolat, érzés és akarat külön erőit. E szerint az okos önművelésben a mi természetünknek minden elve egyszerre növekedik egyesített, öszhangzó cselekvés által éppen úgy, mint a növénynek minden része együtt fejlik ki. Midőn tehát önök az önművelődés külön ágairól hallanak, ne gondolják, hogy ezek külön folyamok, a melyek egymástól függetlenül folynak le, s mindenikök megkivánja a maga külön eszközeit. Még is ezeknek külön tekintetbe vétele szükséges a tárgy teljes felfogására, és én most ezek kifejtéséhez fogok.

Az önművelés először is erkölcsi, — egy oly ág, mely jelentékeny fontosságu. Midőn az ember önmagába tekint, két külön rendű vagy nemű elvet fedez fel, a melyek különösen felfogásra méltók. Fölfedez vágyakat, kivánságokat, szenvedélyeket, a melyek önmagukban végződnek, a melyek saját érdekeik s kedvteléseik után járnak és törnek; és fölfedez egy mást, egy ezekkel ellentétes elvet, a mely részrehajlatlan, önzetlen, egyetemesség, a mely meghagyja neki, hogy vegye tekintetbe más lények jogait és boldogságát, s a mely oly kötelességeket szab reá, a melyeket teljesítenie kell, bármibe kerüljenek, vagy bármennyire ellenkezzenek is saját gyönyörével vagy haszonérdekével. Egy ember sem tagadhatja, bármennyire elfogult is saját érdekei, vagy elfásult bármennyire is önzése miatt, hogy benne az önérdekekkel ellentétben egy nagy eszme fakad, a kötelesség eszméje, hogy egy benső szózat tisztábban vagy homályosabban arra hívja fel őt, miszerint tisztelje és gyakorolja a részrehajlatlan igazságot és egyetemesség jóakaratot. Az emberi természetnek ez önzetlen elvét mi néha észnek, néha lelkiismeretnek, néha erkölcsi érzelemnek vagy tehetségnek nevezzük. De bármi legyen is a neve, ez valódi elv mindenünkben, és az a legfőbb tehetség bennünk minden egyebek felett művelendő, mert minden egyebeknek helyes kifejlődése ennek művelésétől függ. A szenvedélyek erősebbek lehetnek ugyan a lelkiismeretnél, hangosabban kiálthatnak; de lármájok egészen különbözik ama parancsoló hangtól, melyen a lelkiismeret beszél. Azok nincsenek felruházva ennek tekintélyével, megkötő erejével. Diadalaikban gyakran megdorgálja őket az erkölcsi elv, és gyakran meghunnyáskodnak ennek csendes, mély, fenyegető hangja előtt. Az önismeretnek egy része sem oly fontos,

mint tisztán megkülönböztetni e két elvet: az önérdekét keresőt és az önzetlent; az önművelésnek pedig az a legfontosabb része, hogy nyomjuk el az előbbit, és emeljük fel az utóbbit, vagy hogy legfőbb polczra helyezzük magunkban a kötelesség érzetét. Az ember erkölcsi ereje növekedésének nincs semmi határa, ha hiven akarja ápolni. Voltak emberek, a kiket a világ semmi hatalma sem tudott elfordítani az igaztól, a kik a halál legrémítőbb alakjától is kevésbé féltek, mint az egyetemes igazság és szeretet benső törvényének áthágásától.

Az önművelés, másodszor, vallásos. Ha önmagunkba tekintünk, erőket fedezünk fel, a melyek minket e külső, látható, véges, folytonosan változó világgal összekötnek. Van látásunk és más érzékeink, melyekkel meg tudjuk különböztetni az anyagi teremtetést, s vannak tagjaink és különböző tehetségeink annak biztosítására és megszerzésére. De van oly erőnk is, a mely nem állhat meg annál, a mit látunk és fogunk, a mely a végetlen, nem teremtetett okot keresi, és nem nyugszik, a míg föl nem emelkedik az örökkévaló, mindent magában foglaló szellemhez. Ezt mi vallásos elvnek nevezzük, melynek magasatos voltát emberi nyelv nem nagyobbíthatja; mert ez oly lényt jelöl, a melynek a látható világegyetemmel való érintkezésnél magasabb rendeltetése van. Ezt kifejtteni valósággal anynyi, mint önmagunkat nevelni. A legnemesebb tökély az emberi, sőt mondhatnám, az égi szellemekben az Istennek igaz eszméje, tisztán és élénken kifejtve bennünk, minket az ő tiszteletére és iránta való engedelmességre vezetve, s a hozzá való hasonlóságra lelkesítve. A vallásos és erkölcsi elvek szoros kapcsolatban vannak, s együtt növekednek. Az előbbi az utóbbinak tökélye és legmagasabb nyilatkozata. Mindkettő önzetlen. Az igaz vallásnak az a lényege, hogy ismerje meg és tisztelje Istenben a részre hajlatlan igazság és egyetemes szeretet tulajdonait, és hogy hallgasson rá, midőn azt parancsolja nekünk, hogy lelkiismeretünkben olyanok legyünk, mint az, a mit tisztelünk.

Ismét. Az önművelés értelmi. Mi nem tekinthetünk önmagunkba a nélkül, hogy föl ne fedezzük az értelmi elvet, az erőt, a mely gondolkozik, észlel és ítél, az erőt, a mely keresi és megszerzi az igazságot. Ennél azonban nem félhetni attól, hogy nem vesszük figyelembe. Az értelem ama hatalmas eszköz levén, mely-

lyel az emberek kívánságaikat meghatározzák, ez nagyobb figyelmet ébreszt erőink bármelyikénél is. Midőn mi az embereknek saját tökéletesítésökről beszélünk, az első gondolat, a mely eszökbe ötlük, az, hogy nekik művelniök kell értelmöket, s ismeretet és ügyességet szerzeniök. Nevelés alatt az emberek majdnem kizárólag az értelem képzését értik. Ezért vannak állitva az iskolák és kollegiumok, s ennek van szentelve az ifjuság erkölcsi és vallásos fegyelmezése. Én az értelmet annyira tisztetem, mint bárki más; de soha se emeljük azt az erkölcsi elv fölébe. Az ezzel a legbensőbb kapcsolatban van. Ezen alapszik annak művelődése, és ennek emelésében van annak legmagasabb célja. A ki azt kívánja, hogy értelme tisztára és egészséges erőre nője ki magát, annak erkölcsi fegyellemmel kell kezdenie. Az olvasás és tanulás nem elég a gondolkozási erőnek tökélyesítésére. Egy dolog mindenek felett szükséges: az önzetlenség, mely az erénynek lelke. Hogy igazságot szerezhessenek, a mi az értelemnek fő tárgya, keresnem kell azt önzéstelenül. Itt van az értelmi haladásnak első és nagyszerű feltétele. Nem lehet el nem fogadnom az igazságot, bár miként hasson is reám. Követnem kell azt, bárhová vezet, bárminő érdekeimmel jó ellentétbe, bárminő üldözésnek vagy veszteségnek teszen ki, bármely társaságtól választ el, vagy bármely társasághoz köt. A léleknek ezen tiszta őszintesége nélkül, a mi az önzetlen igazság-szeretetnek csak más kifejezése, a velünk született nagy értelmi erők elromlanak és félrevezetődnek; a genius vadon bolyong; „a bennünk levő világosság sötétséggé lesz.“ Ennek hiányában a legélesebb elmőjü okoskodók megcsalják magukat is, másokat is, és álokoskodásuk szövevényébe bonyolodnak. Ismeretes tény a tudomány és bölcsészet történetében, hogy oly emberek, kiket a természet ritka szellemi erővel áldott meg, a legvastagabb tévelygéseket terjesztették, s aláásni törekedtek ama nagyszerű eredeti igazságokat, melyeken az emberi erény, méltóság és remény alapulnak. Másfelől pedig tudok példákat oly emberekről, a kiknek természetileg mérsékelt lelki erők voltak, hogy az igazság és embertársaik önzéstelen szeretete által fokenként nem csekély gondolat-erőre és hatályosságra emelkedtek. A legüdvösebb befolyásu lelkészek és iskolatanítók némelyike nem annyira természeti fensőbbségének köszönheti azt az erőt, mely által másokat felvilá-

gosit, mint lelke egyszerűségének, részrehajlatlanságának, önzéstelességének, és ama készségnek, melylyel az igazságért élni és halni eltökélt. Az az ember, a ki önmagán feljülemelkedik, magasabb álláspontról tekint a természetre és gondviselésre, a társadalomra és életre. Midőn az önzés nyomása megszűnik, a gondolat mintegy természetes ruganyossággal kiterjed. A léleknek nemesen művelt erkölcsi és vallásos elvei megtermékenyítik az értelmet. A híven teljesített kötelesség megnyitja a lelket az igazság előtt, mind a kettő ugyanazon családbeli lévén, egyaránt változhatatlan, egyetemes és örökkévaló.

Bővebben kiterjeszkedtem e tárgy felett, mert az erkölcsi és értelmi művelődés közti összefüggést az emberek gyakran nem veszik figyelembe, és mert az előbbit gyakran feláldozzák az utóbbinak. A talentumnak, a mint nevezik, az erény és vallás fölé emelése átka a mi korunknak. Most a nevelés főleg sarkantyú a tanulásra, s így az emberek elsajátítják az erőt elvek nélkül, a melyek egyedül teszik azt életjovává. Imádják a lelki tehetséget; de ha azt az egyenességtől elválasztják, démonná válik s nem istenné.

Az értelmi művelődés nem abban áll főleg, a mint némelyek vélik, hogy az ember ismeretet halmozzon össze, ámbár ez is fontos, hanem abban, hogy oly gondolat-erőt szerezzünk, a melyet tetszés szerint bármely tárgyra irányozhassunk, a melyre nézve ítéletet kell mondanunk. Ez az erő a figyelem összpontosításában, a pontos, beható észrevételben nyilvánul, midőn az összetett tárgyakat elemeikre bontjuk, az okozaton túl az okra hatolunk, midőn a dolgok közt levő legkisebb különbséget és hasonlatot fölfedezzük, midőn a jövőt a jelenből kiolvassuk, és különösen midőn egyes tényekről általános törvényekre, vagy egyetemes igazságokra fölemelkedünk. Az értelemnek ez utolsó működése, midőn széles nézetekre és nagy elvekre emelkedik föl, teszi az ugynevezett bölcsészi lelket, s különösen művelésre méltó. Hogy ez mit teszen, azt saját észleletök megtanithatta önöknek. Meg kellett ismerniök az emberek két osztályát, a melyek közül egyik mindig részletekkel, egyes tényekkel foglalkozik, a másik pedig e tényeket magasabb, szélesebb igazságok alapjai gyanánt használja. Ez utóbbiak a bölcsészek. Például, az emberek évszázadokon keresztül látták, hogy egy darab fa, kő, ásvány leesik a földre. Newton megragadta

ez egyes tényeket, s arra az eszmére emelkedett fel, hogy minden anyag siet, vagy is vonzódik minden más anyaghoz, és ekkor meghatározta azt a törvényt, mely szerint e vonzás vagy erő különböző távolságokban működik, és ekként egy nagyszerű elvet adott nekünk, a melyről okunk van hinni, hogy az kiterjed az egész kültermészetre s azt ellenőrzi. Egyik ember történetet olvas, s el tud mondani önöknek abból minden eseményt, és itten megáll. A másik összeköti ez eseményeket, azokat egy nézet alá hozza, megtanulja ama nagy okokat, melyek e vagy ama nemzetnél működésben vannak, megtanulja, mik azok főirányai, vajjon szabadságra vagy kényuralomra, a polgárisodásnak e vagy amaz alakjára vezetnek-e. Így egyik ember szüntelen felebarátja egyes cselekedeteiről beszél; míg a másik a tényeken belől a benső elvre tekint, a melyből azok erednek, s azokból szélesb nézeteket gyűjt az emberi természetre nézve. Szóval, egyik ember minden dolgot külön és töredékesen tekint, míg a másik fölfedezni törekszik mindenben az összhangot, összefüggést és egységet. Az emberi társadalomnak egyik nagy hibája az, hogy az emberek magukat kicsinyszerű részletekkel foglalván el, hiányzanak nálok az általános igazságok, széles és megállapított elvek. Innen sokan állhatatlanok, szokásnál fogva következtelenek, mintha inkább megélemedett gyermekek volnának, mintsem emberek. Az a legmagasb értelmi műveltség, hogy oly lelki erőre tegyünk szert, a mely felfogja az egyetemes igazságokat és azokhoz ragaszkodik; és itt figyeltetni kívánom önöket arra, hogy e műveltség menynyire egyezik saját természetünk erkölcsi elveinek művelődésével, a melyről fennebb szólék. A lélek tökéletesedése ezek mindenikében abban áll, hogy azon, a mi szükkörű, részleges, egyéni és önző, felülemelkedjék az egyetemes és határtalan felé. Egy embert tökéletesíteni annyira, mint szabadelvüvé, gazdaggá tenni őt gondolatban, érzelemben és czélzatban. Az értelem és szív szükkörösége az az alacsony helyzet, a melytől minden művelődésnek czélja megmenteni az embert.

Ismét. Az önművelés társadalmi, vagy is ennek az nagyszerű hivatása, hogy kifejtse és megtisztítsa az érzelmeket, melyek az emberi kebelben ösztönszerűleg támadnak, a melyek férjet és nőt, szülét és gyermeket, fivért és nővért összekötnek; a melyek az embert barátaihoz, feleihez, hazájához és mind azon

szenvedőkhöz hozzáfűzik, a kik szemébe ötlenek, bárhonnán valók legyenek is. Ezen érzelmek művelése fontos részét teszi a mi működésünknek, és abban áll, hogy azokat ösztönökből elvekké, érzéki vonzalmakból szellemiekké változtassuk, és hogy azoknak észszerű, erkölcsi és szent jellemet adjunk. Például, a mi szeretetünk gyermekeink iránt először ösztönszerű; s ha ilyenek marad, kevésbé emelkedik feljül az oktalan állatnak kicsinye iránti ragaszkodásán. De midőn a szülő erkölcsi és vallásos elvet önt magzata iránti természetes szeretetébe, midőn gyermekét értelmes, szellemi, halhatatlan lénynek kezdi tekinteni, s mint ilyent tiszteli, s őt legelőbb is önzéstelenné, nemessé, Istennek méltó gyermekévé és saját neme barátjává törekszik tenni, ekkor az ösztön nemes, szent érzeménynyé válik. Hasonlít Istennek szellemi családja iránt való atyai szeretetéhez. Arra kell törekednünk, hogy hasonló tisztává és nemessé tegyük minden érzelmeinket.

Ismét. Az önművelés gyakorlati, azaz fő célja, hogy minket cselekvésre képesekké tegyen, hatályosokká mindenben, a mihez fogunk, szilárdakká céljainkban s a mindennapi életben, különösen a váratlan események között, a nehézségek, a veszedelem és megpróbáltatások idejében termékenyekké tegyen a mentő eszközökre nézve. De mellőzve ezt és más mozzanatokat, a mikre nincs időm, az önművelésnek ama két ágára szoritkozom, melyeket a nép nevelésénél majd számba sem vettek, a melyeket pedig nem kell kicsinyleni.

Saját természetünket vizsgálva, fölfedezzük abban, bámulatos tulajdonai közt, a szépnék érzetét vagy is felfogását. Látjuk ennek csiráját minden emberben és nincs tehetség, a melyet ennél inkább lehetne művelni; és miért ne ápolnók ezt mindenkiben? Figyelemre méltó, hogy a mindenségben végetlen készlet van ez elvre nézve. Csak igen parányi része az a mindenségnek, a mit eledelünkre és ruházatunkra, vagy testünk kielégítésére fordítunk; ámde az egész mindenséget felhasználhatjuk a szép érzetének szolgálatára. A szépség egy mindent átható jelenlét. Mutatkozik a tavasz számtalan virágaiban. Ott lebeg a fák galyain és a fű zöld levelein. Ott fészkel a föld és tenger mélységében, s kicsillámlik a kagyló és drágakő szineiből. És nem csak e csekély tárgyak vannak előntve szépséggel, de el vannak árasztva a tenger, a hegyek, a fellegek, az ég, a csillagok, a kelő és nyugvó nap. A min-

denség annak temploma; és azok az emberek, a kik iránta fogékonyok, nem emelhetik föl szemeiket a nélkül, hogy ne érezzék magukat mindenfelől körülveve általa. S e szépség oly becses, élvezete oly finom és tiszta, annyira rokon a mi leggyöngédebb és legnemesebb érzelmeinkkel, annyira rokon az imádással, hogy az ember fájdalommal gondol a sokaságra, a mely közepette él, és mégis majdnem annyira vak iránta, mintha e szép föld és dicsőség helyett, a börtön lakosa volna. A világ végtelen örömet veszít el e szellemi adomány nem művelése által. Tegyük fel, hogy meglátogatnák egy kunyhót, a melynek falai ékesítve volnának Rafael legválogatottabb festvényeivel, s minden üres zug tele a művészet legkitünőbb szobraival, s hallanám, hogy sem férfi, sem nő, sem gyermek soha egy pillantást sem vetnek a művészet e csodáira: mennyire érezném én az ő sülyedtségöket; mennyire óhajtanám felnyitni szemeiket, és éreztetni velök azt a szeretetteljességet és magasztosságot, a mi hasztalan ingerelte figyelmöket! Ámde minden földmives egy istenibb művész munkái előtt él; s mennyire magasztosodnék az ő létele, ha láthatná azt a dicsőséget, mely azon művek alakjaiban, színeiben, arányaiban és erkölcsi kifejezéseiben működik! Én csak a természet szépségéről szólottam, ámde mennyi ilyen titokszerű kecsét lehet találni a szépművészetekben, különösen az irodalomban? A legjobb könyveknek legtöbb szépségök van. A legnagyobb igazságok nem eléggé hatósak, ha nem párosultak szépséggel, és sokkal biztosabban s mélyebben megilletik a lelket, ha természetes, illő díszökben állítvák elé. Senki sem éri el a valódi művelődést, a ki nem ápolja magában a szépség iránti fogékonyságot; és én nem ismerek oly állapotot az életben, a honnan ezt ki kellene zárni. Minden fényűzések közt ez a legolcsóbb; és nekem ugy tetszik, hogy ez a legfontosabb amaz állapotokra nézve, melyekben a lélek a durva munkák által bizonyos durvaságot ölt magára. Abból, hogy a hajdani Göröghonban a szépség érzete el volt, — és a mai Németthonban a zene iránti izlés el van terjedve, azt tanuljuk meg, hogy a népek általában részesülhetnek ama finom élvezetekből, melyek, a mint eddigelé vélték, szükségképpen csak kevesekre szorítkoznak.

Hogy mi a szépség, ez oly kérdés, melyre a legmélyebben ható elmék sem tudtak kielégítőleg megfelelni; én sem volnék ké-

(A mi érdek nélkül tetszik! Kant)

pes azt vitatni e helyen. Egy dolgot azonban mégis mondhatok: a kültermészet szépsége benső viszonyban van a léleknek szeretetreméltó, magasztos és vonzó tulajdonaival. Az ezeknek jelképe vagyis kifejezése. Az anyag széppé válik előttünk, midőn elveszteni látszik anyagi tekintetét, tétlenségét, végességét, durvaságát s alakjai és mozgásai légies könnyűsége által a szellem felé közeledni látszik; midőn tiszta és gyöngéd érzelmeket tükröz vissza; midőn oly tömérdekre terjed ki, mi a végetlennek árnyéka; vagy midőn bámulandó alakjaiban és mozgásaiban a Mindenhatóról beszél. Így a külszépség rokona valami mélyebbel és láthatatlannal, a szellemi tulajdonoknak visszaverődése; s következőleg ezt jobban meg jobban látni és érezni annyira, mint amaz erkölcsi, vallásos, értelmi és társadalmi elveket művelni, a melyekről már szólottam, és a melyek a szellemi természet dicsősége; én nevére nevezem ezt, hogy láthassák önök, a mit megmutatni kívánok, azt az öszszhangot, mely az emberi művelődés külön ágai közt van, vagyis, hogy miként segíti elő mindenik a másikat.

Van még egy más tehetség, a melyet minden embernek erejéhez képest kellene művelni, de a mely a néptömegnél erősen el van hanyagolva, s ez a kifejezés tehetsége. Az ember nem azért van teremtve, hogy értelmét magába zárja; hanem azért, hogy annak hangot adjon, s mások értelmével kicserélje. A beszéd az a nagy kiváltságunk, mely minket az oktalan állatoktól elválaszt. A mi mások feletti erőnk nem annyira a bennünk levő gondolat-tömegben áll, mint inkább az azt előhozó tehetségben. A társadalomban egy oly ember, kinek a közönségesnél több értelmi ereje van, a kifejezés hiánya miatt jelentőség nélküli nulla lehet. És ha az ember tiszta, erős kifejezést ad gondolatainak, ez által nem csak befolyást gyakorol másokra, hanem nagyban segíti saját értelmét is. Jobban megértjük minmagunkat, fogalmaink tisztábbakká lesznek az által, ha azokat mások előtt tisztákká igyekezünk tenni. Társadalmi állásunk is nagy részben kifejezési tehetségünktől függ. Az ugynevezett nemes és közember közti nagy különbség is ebben fekszik, hogy az utóbbinak ügyetlen a modora, hiányzik nála a kifejezés helyessége, tisztasága, méltósága és erőtelje. Egy ember, a ki nem tud szólani a nélkül, hogy a nyelvtan szabályait meg ne rontsa, a nélkül, hogy tájszólása, vagy hangsúlyozása, vagy dur-

va, pórias kiejtése által műveltség-hiányt ne mutasson, vagy a nélkül, hogy gondolatát zavart, ügyetlen kifejezés által el ne homályosítsa, az nem foglalhatja el azt a helyet, melyre őt vele született jó érzete tán jogosítaná. Hogy tisztességes emberekkel érintkezhessünk, azok nyelvén kell beszélnünk. E tekintetben örvendek, hogy e város köziskoláiban a nyelvtant s a helyes kiejtést tanítják. Ezek nem csekélységek; s nem feleslegesek a nép bármely osztályára nézve is. Ezek az embert társadalmi előnyökhöz segítik, a melyektől nagyon sokat függ az ő tökélyesbülése. A kifejezés tehetségét mindenkinek bele kell foglalni önművelése tervébe.

Előadék néhány nézetet az önművelődésről, a miket minden embernek követnie kellene. Én általánosan vettem azt az elvet, hogy benn az emberben megvannak a tökélyesedés képességei, a melyek megérdemlik és meg is jutalmazzák az erős, fáradhatlan munkásságot. Én nem tekintem az embert gépnek, mely azért volna készítve, hogy egy idegen erő által működésbe hozatva, egy változhatatlan egymásutáni mozgást vigyen véghez, egy meghatározott munkát végezzen s ekkor özszeomolják, hanem oly lénynek, a ki nek szabad szellemi tehetségei vannak; és én csak azt a művelődést tartom becsben, a mely ezeket előidézi s azoknak folytonos rugót és kiterjedést ad. Jól tudom, hogy e nézet nem általános. Az volt a közönséges nézet, hogy a néptömegnek csak annyira műveltség kell, a mennyi szükséges arra, hogy őt a különféle üzletekre képessé tegye; s bár e tévnézet oszló félben van, de még messze van attól, hogy kiirtódjék. Azonban az ember művelődésének alapja saját természetében van, nem pedig hivatásában. Tehetségeit saját nemes voltuk, nem pedig külső irányuk tekintetéből kell kifejteni. Azért kell nevelni, mert ember, nem pedig azért, hogy czipót, szeget, vagy gombostűt kell csinálnia. A csupa üzérkedés nem célja az ő lételének, mert elméjét nem lehet abba bele zárni; gondolata erejét nem lehet azon kimeríteni. Vannak tehetségei, melyeket az nem hoz tevékenységbe, vannak mély vágyai, melyekre az semmi feleletet nem ad. Költői művek s theologiai és filozófiai rendszerek, a melyek némi zajt ütöttek a világon, készültek a műhelypadon és a mezei munka közepette is. Mily gyakran száll ki a föld legvégső határaig is a napi álmadozásokba merült elme, mi alatt a karok gépileg folytatják az üzletet! Mily gyakran vegyíti

öszsze a nő kegyes szive a legnagyobb eszmét, Isten gondolatát házi foglalkozásával! Kétségkivül, az embernek tökéletesítenie kell magát az üzletben, mert ez által szerzi meg kenyerét és szolgál a közönségnek. Ámde a kenyér, vagy az önfentartás, nem legfőbb célja; mert ha az volna, akkor az ő sorsa keményebb lenne az alsóbb rendű állatokénál, melyeknek a természet asztalt terít, ruhát sző, a nélkül, hogy saját maguk arról gondoskodnának. Nem is arra van ő főleg teremtve, hogy a közönség kívánságainak szolgáljon. Egy eszes, erkölcsi lényt nem lehet, végtelen erőszak nélkül, mások kedvtelése pusztá eszközévé tenni. Ő szükségképpen cél és nem eszköz. A lélek, melybe a bölcsesség, önzetlenség, jellemzilárdság és kegyesség magvai vannak elültetve, többet ér, mint a világnak minden külső anyagi érdeke. Ez saját magáért, saját tökéletesedéseért létezik, s nem szabad saját és mások állati vágyainak rabszolgájává tenni. Önök azt mondják, hogy emelkedettebb mivektség csak azon embereknek szükséges, a kiknek magas állásokat kell elfoglalniok, nem pedig azoknak, a kik köznap munkákra kárhoztatvák. Én azt felelem, hogy az ember név nagyobb az elnök, vagy király névnel. Az igazság és jószág egyformán becses, bármely körben találjuk is. Emellett minden állapotú ember egyiránt benne él a viszonyokban, melyekből a legmagasztosabb erények származnak, és melyek a legfőbb tehetségeket igénylik. A munkás nem csupa munkás. Ő a legszorosabb, gyöngéd, felelős kapcsolatban van Istennel és felebarátaival. Ő fia, férj, atya, barát és keresztény. Ő egy otthonhoz, hazához, egyházhoz, nemzethez tartozik; és ily embert csak az üzletnek kell-e nevelni? Nem nagy munkára volt-e ő a világra küldve? Egy gyermek tökéletes nevelésére tagadhatlanul mélyebb gondolkozás, nagyobb bölcsesség kell, mint egy állam kormányzására, mert az utóbbinak érdekei és szükségei csekélyszerűbbek, durvábbak és világosabbak, mint a szellemi tehetségek, a gondolat és érzelem növekedése s a lélek finom törvényei, a melyeket mind meg kell tanulni és felfogni, mielőtt a nevelés munkáját teljesen be lehetne végezni; és mégis Isten egyformán kezébe adta e legnagyobb munkát a világon minden állapotnak. Kell-e világosabb bizonyíték arra nézve, hogy az eddig álmodottnál magasabb műveltség kell az emberi nemnek?

II. Most tovább megyek, és vizsgálom az eszközöket, melyek által az imént leirt önművelést elő lehet mozdítani; itt pedig nem tudom, hol kezdjem. A tárgy éppen oly terjedelmes, mint a milyen fontos, úgy, hogy képtelennek érzem magamat arra, hogy annak igazságot szolgáltatassak, különösen az előmbe szabott határok között. Csak olyatén egyes vonásokat adok elé, a melyek nagyon kevés vizsgálódás után felmerültek lelkemben.

Először is, az önművelésnek fő eszköze, a mely a többit mind magában foglalja, az, hogy ragaszkodjunk e művelődéshez, mint fő célunkhoz, és komolyan határozzuk meg, hogy a lehető legtöbbet és legjobbat tegyük ama tehetségekkel, a melyeket Istentől vettünk. E határozott cél nélkül a legjobb eszközök is keveset érnek, ezzel pedig a leggyengébbek is hatalmasokká lesznek. Láthatni ezereket, a kiknek kezében vannak az önművelésnek mind amaz alkalmi, miket a vagyon nyújthat, mint tanítók, könyvtárak és tankészletek, s még sem tesznek semmit; láthatni másokat, a kik kevés segélylyel csodákat művelnek; egyszerűen csak azért, mert az utóbbiak komolyak, az előbbiek nem. A komoly ember megtalálja az eszközöket, vagy ha nem, előteremti azokat. A szilárd akarat a kevésből sokat csinál, erőt lehel a gyenge eszközökbe, a nehézségeket lefegyverzi, sőt saját segélyére fordítja azokat. Minden állapotnak meg vannak a maga haladási eszközei, ha elég lelki erélyünk van azokat felhasználni. Közelebbről néhány kötet könyvet adtak ki, melyek „a nehézségek közt szerzett ismeret” példáit és történeteit adják elé; és a leglélekemelőbb látni ezekben azt, hogy mit tehet egy határozott ember önmagáért. Egy nagy eszme, mint az önművelés, ha tisztán és erélyesen felkaroljuk, mint egy eleven szén ég a lélekben, A ki határozottan elfogad egy nagy célt, már az e ténye által félig teljesítette azt, átlépte a fő sorompót a siker felé.

Az önművelésnek ezen szilárdan elhatározott céljára nézve, lényeges dolog: hogy higyjünk e művelődés kivihetőségébe. Hogy valamely nagy cél bennünket határozott választásra bírjon, látnunk kell, hogy azt elérhetjük. Azt az igazságot, hogy a haladás lételünk célja, nem úgy kell vennünk, mint régi hagyományt, hanem úgy kell felfognunk és éreznünk, mint valódi tény. Lelkünk eleped és elsorvad, ha bebörtönözik abba, a mit már elér-

tünk. Az igazi hit, a mely valami jobbra tekint, a távolban álló tökélyből fénysugarakat fog fel, és lelkiismeretes munkáinkkal arányban álló jobb létet jósol nekünk, ez a hit erélyt ad akaratunknak, szárnyat a léleknek; és ez a hit folytonosan nő, ha megismerjük saját természetünket, s az isteni segély és halhatatlan élet ígéreteit, a melyek a kijelentést átlengik.

Némelyek gondolni sem mernek önmaguk tökélyesítésére, ama hamis nézetből, hogy a könyvek tanulmányozása, mit tőlök helyzetők megtagad, a legfontosabb és egyedül elégséges eszköz. Az ilyenek vegyék figyelembe, hogy ama nagyszerű kötetek, a melyeknek minden könyveink csak másolatai, értem a természetet, a kijelentést, az emberi lelket és emberi életet, szabadon tárvák minden szemnek. A bölcseségnek fő forrásai a tapasztalat és szemlélődés; ezek pedig senkitől sincsenek megtagadva. Az a legtermékenyebb tanulás, hogy nyissuk meg szemeinket és szegezzük rá mind arra, a mi rajtunk kívül és bennünk történik. A könyvek hasznosak, főleg azért, hogy segítsenek nekünk megmagyarázni azt, a mit látunk és tapasztalunk. Ha azok, mint olykor megtörténik, elmerítik az embert, s a természet és élet szemléletétől elfordítják, tudós bolondságot szülnek, a melylyel a munkás józan érzését csak nagy veszteség árán lehetne kicserélni. Figyelemre méltó, hogy a legnagyobb emberek iskolai tanulás nélkül formálódtak, a melyet ma sokan a legszükségesebbnek tartanak az önművelésre. Homer, Plato, Demosthenes soha sem hallották a vegytan nevét, s a naprendszerrel kevesebbet tudtak, mint közönséges iskoláinkban egy gyermek. Nem az a tanúság ebből, hogy ezek nem fontosak; hanem az, hogy az emberi tökéletesedésnek soha sincs szüksége ott eszközökre, a hol az arra való elhatározás a lélekben mély és komoly.

Az önművelésnek célja teszi életét és erejét mind ama módszereknek, a melyeket mi saját magunk emelésére felhasználunk. Én ismétlem ez elvet annak nagy fontosságaért; s egynehány észrevételt teszek hozzá, azért, hogy annak hibás felfogását megakadályozzam. Midőn én az önművelés céljáról beszélek, ez alatt azt értem, hogy annak őszintének kell lenni. Más szavakkal: nekünk az önművelést valóban és igazán saját célunkká kell tennünk, vagyis azt önmagáért kell választanunk, nem pedig csupán azért,

hogy valami egyébnek eszköze legyen. És én itt egy nagyon közönséges és veszélyes hibát érintek. Nem kevés ember csak azért kívánja mivelni önmagát, hogy vagyont szerezzen és a világban emelkedjék; azonban az ilyenek tulajdonképpen nem jobbra létezt választanak, hanem valami reájok nézve külsőt és idegenszerűt; ily aljas rugó pedig csak korlátolt, félszeg, bizonytalan növekedést eredményezhet. Az embernek, a mint mondám, azért kell művelnie magát, mert ember. Neki azzal a meggyőződéssel kell kiindulni, hogy valami felségesebb van benne, mint az egész anyagi világban, mint minden világokban, melyek az ő szemére és fülére hatnak; és hogy a benső tulajdonoknak egészen másnemű becsök és méltóságuk van önmagukban, mint annak az erőnek, melyet azok a külső dolgok felett adnak. Kétségen kívül az embernek dolgoznia kell, hogy helyzetét javítsa, ámde előbb önmagát kell javítania. Ha elméjét nem tudja jobban használni, mint hogy testének szolgálataért törje, kinozza magát, akkor az ő sorsa a művelődésre nézve kétségbeejtő.

Ez észrevételekben nem akarok közömbösséget ajánlani a munkásnak külső sorsára nézve. Fontosnak tartom, hogy minden osztályban minden ember bírja a kényelem, egészség, az étel és öltözetbeli tisztaság, és alkalom szerinti magány és pihenés eszközeit. Ezek önmagukban véve jók, arra nézve, hogy önmagukért keressük, még inkább fontos eszközök az önművelődésre, a melynek szószólója vagyok. Tiszta, kényelmes lakás, egészséges táplálékkal, nem kis segély az értelmi és erkölcsi haladásra. Egy ember, a ki nedves szobában, vagy esőnek és hónak kitett padlásszobában lakik, szívja egy piszkos szoba romlott levegőjét, és siker nélkül törekszik enyhíteni éhségét sovány, izetlen eledelével, abban a veszélyben van, hogy magát önző, kétségbeesett gondtalanságba süllyeszze. Javítsák tehát sorsukat. Szaporítsák a kényelmet, sőt, ha lehet, szerezzenek vagyont becsületes eszközökkel, és ha sokba nem kerül. Az értelem igazi művelése képes önöket előbb vinni világi dolgaikban, és önöknek fel kell használni azt erre a célra. Csak vigyázzanak, nehogy ez a cél urrá legyen önök felett; nehogy rugóik süllyedjenek, a mint állapotuk javul; nehogy áldozatul essenek a fitogtatásban, fényűzésben és költekezésben a másokkali versenyzés nyomoru szenvedélyének. Tápláljanak valódi tiszteletet

önmaguk iránt. Érezzék azt, hogy saját természetök becsesebb minden olyannál, a mi önökre nézve idegen. A ki nem fogta fel saját eszes és szellemi lényének egy fénysugarát, a mely benne fensőbb a világnál és rokon az istenséggel, annál hiányzik az önművelés ama céljának igazi rugója, melyet a tökéletesedés legelső eszköze gyanánt adtam elé.

Rátérek az önművelésnek egy más fontos eszközére, és ez az állati vágyak ellensúlyozása. A végett, hogy az erkölcsi és értelmi természetet emelhessük, el kell nyomnunk az állatit. Az érzékiség az az örvény, a melybe anynyi sok lélek belemerül és elvesz. Mekkora értelmi élet van belesülyedve, a vagyonosabb osztályoknál, az evés-ivási élvhajzászatba. A vagyonnak az a nagy átka, hogy azt az érzékek tele tömésére használják; a szegényebb osztálynál pedig, habár hiányzik is a fényűzés, gyakran oly dobzódó élet foly, mely a szellem sirját ássa meg. Szomorú látvány végig sétálni utcáinkon és látni, hogy hány arcz hordja magán a tespedés és állati vadság bélyegét, melyet a zabolátlan kéjelgés idézett elő. A ki a lelket művelni akarja, az érzéki vágyakat meg kell fékeznie. Én nem vagyok ama tan ügyvéde, hogy az állati táplálék nem volt az embernek szánva; de azt erősen hajlandó vagyok hinni, hogy ezzel nálunk a dobzódásig élnek, hogy mi, mint nép, kevésbé ingerlő eledelek által többet nyernénk a lélek vidámságában, tevékenységében és élénkségében. Mindenekfelett, engedjék meg, lelkökre kötnöm azoknak, a kik magasabb természetöket kifejteni és emelni akarják, hogy óvakodjanak a szeszes italok használatától. Ez a rossz szokás minden mások felett ama pusztítás által tűnik ki, melyet az az ember eszén, értelmén véghez viszen; ez az eredmény akkor is nagy mérvben mutatkozik, midőn a részegség ki van kerülve. Nem kevés, mértékletesnek nevezett ember, a kik maguk is ilyeneknek hiszik magukat, a szeszes italoktól való tartózkodásból megtanulták, hogy elméjük évekig homályos, gyenge volt a mérsékelt ivás mellett, a nélkül, hogy a bántalmat gyanítanák. Sokan e városban meg vannak félig fosztva értelmi erélyöktől, az élvezésnek oly foka miatt, a mely egészen ártatlannak látszik. A munkás osztálynak minden ellenségei között ez a leghalálosabb. Semmi sem tett többet arra, hogy lekötve tartsa ezt az osztályt, hogy lerontsa önbecsülését, megfoszsa igazi befolyá-

sától a társadalomban, és hogy eredménytelenné tegye a jobblétnek általa elérhető eszközeit, mint a szeszes italok használata. Saját becsületérzésök hívja fel arra, hogy álljanak ellent e gyakorlatnak s foglalják el igazi helyöket a társadalomban. A legkomolyabb kötelességek követelik tőlök, hogy adják beleegyezésöket minden törekvésbe ennek elnyomása végett. Legroszabb ellenségeiknek, (habár nem szándékosan ilyeneknek), jogaik, méltóságuk és befolyásuk ellenségeinek tekintsék azon embereket, a kik azt kívánják, hogy várost és országot destillált mérreg özöne lepjen el. Közelebbről meglátogattam egy virágzó falut, s midőn egyik tiszteletre méltó lakós előtt azon örömemet kifejeztem, melyet a haladás oly sok jeleinek látásán érzek, azt felelte, hogy az általam tapasztalt jólétnek egyik oka az, hogy a nép nem él szeszes itallal. Arról biztosak lehetünk, hogy ez a javulás a külső vagyonosságnál valami fensőbbet is eszközölt. Az ekként megjavult háznépek csaknem mindenikében, kétségen kívül, a szülők fogékonysága az értelmi és erkölcsi tökélyesbülés iránt gyarapodott, s a gyermekekre nézve a nevelés eszközei hatályosbakká lettek. Én felhívom a munkás embereket, hogy ragadják meg a mértékletesség ügyét, különösen mint saját ügyöket. Ez észrevételekre igenis nagy szükség van ama szerteszét mutatkozó törekvés következtében: megsemmisíteni amaz új törvényt, mely a szeszes italoknak a mértékletlenségnek kedvező mérvben való árulását eltörli. Tudom, hogy vannak értelmes és jó emberek, a kik azt hiszik, hogy a kormány, midőn e törvényt hozta, túllépte a maga határait, elhagyta igazi ösvényét, és egy előzetes törvényhozói beavatkozást állapított meg minden ügyeinkbe és kedvteléseinkbe. Senki sem tekinthet nálamnál féltékenyebben a kormány eljárásaira. De én azt tartom, hogy ez oly eset, a mely egymagára áll, a melyet semmi mással nem kell öszszetéveszteni, s a melyre nézve a kormánynak, már saját természete és céljánál fogva, különös kötelme cselekedni. Soha sem kell felednünk, hogy a kormánynak fő célja s teendője nem az, hogy utakat csináljon, alkotmány-leveleket adjon ki, javításokat eszközöljön, hanem az, hogy megakadályozza és elnyomja az egyesek jogai és a társadalmi rend elleni vétkeket. E célból törvénykönyveket állapít meg, börtönöket épít, és rettentő büntetéseket szab. Már ha igaz az, hogy a vétkeknek nagy része,

sától a társadalomban, és hogy eredménytelenő tegye a jobblétnek általa elérhető eszközeit, mint a szeszes italok használata. Saját becsületérzésök hívja fel arra, hogy álljanak ellent e gyakorlatnak s foglalják el igazi helyöket a társadalomban. A legkomolyabb kötelességek követelik tőlök, hogy adják beleegyezésöket minden törekvésbe ennek elnyomása végett. Legrosszabb ellenségeiknek, (habár nem szándékosan ilyeneknek), jogaik, méltóságuk és befolyásuk ellenségeinek tekintsék azon embereket, a kik azt kívánják, hogy várost és országot destillált mérreg özönö lépjen el. Közelebbről meglátogattam egy virágzó falut, s midőn egyik tiszteletre méltó lakós előtt azon örömemet kifejeztem, melyet a haladás oly sok jeleinek látásán érzek, azt felelte, hogy az általam tapasztalt jólétnek egyik oka az, hogy a nép nem él szeszes itallal. Arról biztosak lehetünk, hogy ez a javulás a külső vagyonosságnál valami fensőbbet is eszközölt. Az ekként megjavult háznépek csaknem mindenikében, kétségen kívül, a szülők fogékonysága az értelmi és erkölesi tökélyesbülés iránt gyarapodott, s a gyermekekre nézve a nevelés eszközei hatályosbakká lettek. Én felhívom a munkás embereket, hogy ragadják meg a mértékletesség ügyét, különösen mint saját ügyöket. Ez észrevételekre igenis nagy szükség van ama szerteszét mutatkozó törekvés következtében: megsemmisíteni amaz új törvényt, mely a szeszes italoknak a mértékletlenségnek kedvező mérvben való árulását eltörli. Tudom, hogy vannak értelmes és jó emberek, a kik azt hiszik, hogy a kormány, midőn e törvényt hozta, túllépte a maga határait, elhagyta igazi ösvényét, és egy előzetes törvényhozói beavatkozást állapított meg minden ügycinkbe és kedvteléseinkbe. Senki sem tekinthet nálamnál féltékenyebben a kormány eljárásaira. De én azt tartom, hogy ez oly eset, a mely egymagára áll, a melyet semmi mással nem kell összetéveszteni, s a melyre nézve a kormánynak, már saját természete és céljánál fogva, különös kötelem eselokedni. Soha sem kell felednünk, hogy a kormánynak fő célja s teendője nem az, hogy utakat csináljon, alkotmány-leveleket adjon ki, javításokat eszközöljön, hanem az, hogy megakadályozza és elnyomja az egyesek jogai és a társadalmi rend elleni vétkeket. E célból törvénykönyveket állapít meg, börtönöket épít, és rettentő büntetéseket szab. Már ha igaz az, hogy a vétkeknek nagy része,

a melynek akadályozására és elfojtására alakult a kormány, a szesz italok használásából ered; ha a szegény, — a dolgozó-házakat, a börtönöket és fenytő intézeteket nagy mértékben azok foglalják el, a kiknél az első és fő rugó a vétekre a pálinka-gyárból és korcsmából származott; ha a gyilkosság és lopás, a tulajdon és élet elleni legiszonyubb megtámadások a leggyorsabban a mértéktelenségnek kifolyása, vajjon a kormány nincs-e kötelezve, hogy törvényhozás útján megakadályozza az ily rettenetes társadalmi roszakat szülő, ingerlő szerek árulását? Vajjon a kormánynak soha sem kell-e atyailag járni el, soha sem kell-e elmozdítani a rosz tett okait és alkalmait? Vajjon csak egy eszköz van-e a vétek elnyomására, t. i. a nyilvános, lealacsonyító büntetés, a mely alábbvaló rosz a véteknél? Vajjon a kormány bitorló-e, túlcsap-e a maga körén az által, ha megszorít egy törvényczikket, a mely semmi képzelhető jót sem eszközöl, a mely sem a testre, sem a lélekre semmi jótékonytságot nem áraszthat, a mely képtelenné teszi a polgárt, hogy hazája iránti tartozását lerója, és a mely mindenek felett az embereket a legtöbb vétek elkövetésére indítja, melyektől a kormánynak legfőbb és legszentebb kötelessége megvédeni a társadalmat?

Most az önművelésnek egy más fontos eszközére jövök, és ez a kitünőbb elmékkal való érintkezés. Utaltam már arra, hogy saját tevékenységünk lényeges kellék előmenetelünkre; ámde mi nem azért vagyunk alkotva, hogy egyedül éljünk és haladjunk. A társadalom annyira szükséges nekünk, mint a levegő vagy a táplálék. Egy gyermek, a ki merő egyedülvalóságra van kárhoztatva, s a ki úgy nő fel, hogy sem emberi lényt nem lát, sem emberi hangot nem hall, sok vad állattal nem mutatna egyenlő tehetséget; és egy embernek, a kit soha sem hoztak saját elméjénél kitünőbb elmékkal érintkezésbe, valószínűleg egy és ugyanazon sötét gondolati és cselekvési köre lenne élete végéig.

Mi főleg könyvek által élvezzük a kitünőbb elmékkal való érintkezést, s a közlekedés e nagy becsü eszközeit mindenki elérheti. A legjobb könyvekben nagy emberek beszélnek velünk, átadják nekünk legbecsesebb gondolataikat, s lelkeiket a mieinkbe öntik. Hála legyen Istennek a könyvekért. Ezek a távollevők és halottak szavai, és minket az elenyészett korszakok szellemi életének örököséivé tesznek. A könyvek az igazi kiegyenlítők. Azok meg-

ajándékoznak mindenkit, a ki híven tanulmányozza, nemünk legjobbjainak és legnagyobbjainak társaságával és szellemi jelenlétével. Nem baj, bármily szegény vagyok. Nem baj, ha korom leggazdagabbjai nem is térnek be homályos hajlékomba. Ha a szent írók betérnek és helyet foglalnak fedelem alatt, ha Milton átlépi küszöböt, hogy nekem a paradicsomról zengjen, Shakspeare, hogy megnyissa előttem a képzelet világait és az emberi szív működéseit, és Franklin, hogy engem az ő gyakorlati bölcseségével gazdagítson, én nem búslakodom az értelmi társaság hiánya miatt, és művelt emberré lehetek, bárha ki vagyok is zárva az úgynevezett legjobb társaságból azon a helyen, a hol én élek.

Hogy az önművelésnek ez az eszköze sikeres legyen, az embernek oly könyveket kell választania, a melyeket helyes gondolkozásu, erős elméjü, valódi gondolkozó emberek irtak, a kiknek, a mások mondásainak ismétlés általi felhígítása helyett, maguknak is van valami mondani valójok, és azért irnak, hogy a megtelt, komoly lelkeknek könnyebbülést nyujtsanak; ezeket pedig nem kell időtöltésből felületesen átlapozni, hanem szoros figyelemmel és az igazság tiszteletteljes szeretetével kell elolvasni. A könyvek megválasztásában sokat segíthetnek nekünk azok, a kik nálunknál többet tanultak. De végre is legjobb, hogy e részben legtöbbet saját izlésünk határozzon. Egy emberre nézve nem mindig azok a legjobb könyvek, melyeket a bölcsek ajánlanak, hanem gyakrabban azok, melyek az elme különös szükségeit, természetes szomját kielégítik, s ennél fogva érdeket gerjesztenek és állandósítják a gondolatot. És itt, nem csak a könyvek szempontjából, de más tekintetektől is jó lesz megjegyezni, hogy az önművelésnek az egyénnel változnia kell. Minden eszköz nem talál egyformán mindenkire. Az embernek szabadon kell kifejteti önmagát, s tisztelnie kell ama különös adományokat és hajlamokat, a melyekkel a természet őt másoktól megkülönbözteti. Az önművelés nem kívánja az egyéniség feláldozását. Az nem alkalmaz rendesen egy felállított gépezetet arra nézve, hogy minden embert egy tökélynek nevezett rideg mintába erőszakoljon. Miként az emberi arcz, a melynek mindnyájunknál ugyanazon vonásai vannak, végnélkül különbözik az emberi nemnél, úgy hogy két egyénnek nincs ugyanazon arcza: így az emberi lélek is, a melynek ugyanazon nagyszerü tehetségei és törvényei vannak

végtelenül különböző alakokra terjed ki, és sajnálatra méltólag korlátozva lenne, ha a művelés módja azt kívánná az embertől, hogy ugyanazon leczkét tanulja és ugyanazon szabályok előtt hajoljon meg.

Tudom, mily nehéz dolog, különösen azokra nézve, a kik sok időt fordítanak kézi munkára, hogy figyelmöket a könyvekre irányozzák. Az ilyenek törekedjenek legyőzni a nehézséget az által, hogy mély érdekű tárgyakat válasszanak, vagy olvassanak együtt azokkal, a kiket szeretnek. A könyvek helyét semmi sem tudja kipótolni. Azok vidámitó és megnyugtató társak a magányban, betegségben, sorscsapásokban. A két continens vagyona sem pótolná ki azt a jót, a mit ezek nyújtanak. Gyűjtsön, ha lehet, minden ember néhány jó könyvet fedele alá, s igyekezzék maga és családja számára hozzájutni valamely társulati könyvtárhoz. Ennek majdnem minden fényüzést fel kellene áldozni.

Napjaink egyik legérdekesebb vonása az, hogy a könyveket szaporítja, s a társadalom minden osztályaiban osztogatja. Az ember kevés öszszegen az angol irodalom legbecsesebb kincseit megszerezheti. A mely könyveket egykor drága voltuk miatt csak kevesen szerezhettek meg, azokhoz most hozzájuthat a sokaság; s ezen az úton a szokás oly változási ponton van a társadalomban, mely a nép művelődésére nagyon kedvező. Az emberek most tanulnak magukra tanulmányozni és gondolkozni, öszszefüggőleg nyomozni a tárgyakat, meghatározni magukra, mi foglalja el elméjüket, s minden tartományok és idők embereinek ismeretét, eredeti nézeteit és okoskodásait segítségökre hívni, a helyett, hogy legtöbb ismereteikre és gondolataik tárgyaira nézve az esetleges hirtől és szabad társalkodástól függenének, a helyett, hogy ítéleteiket a tömeg között alkotnák, és fő ösztöneiket embertársaik szavától nyernék; az eredménynek pedig az ítéletbeli meggondoltságnak, függetlenségnek, s a korábbi idők előtt ismeretlen felvilágosodási teljességnek kell ienni. E hallgatag tanítókat, a könyveket, az egész társadalomban terjeszteni annyira, mint nagyobb eredményeket vivni ki, mint a tűzéréség, a gépészet és törvényhozás eszközölnek. Békés működésök feljül kell hogy mulja a vészes forradalmakat. A művelődés, melyet az irodalom terjeszt, kimondhatatlan jó az egyesekre nézve, s egyszersmind a nemzetek állandó birtokává leendő.

Az önművelődésnek egy más fontos eszköze az, hogy magun-

kat tegyük szabaddá az emberi vélemény és példa hatalmától, kivéve, ha már ezeket saját higgadt ítéletünk helybenhagyta. Mi mindnyájan hajlandók vagyunk azok színvonalán maradni, a kikkel együtt élünk, ismételni szavaikat, s lelkünket és testünket azok divata szerint öltöztetni, innen van a mi jellemünknek és életünknek szellem nélküli bénasága. Legnagyobb veszedelmünk nem a körülünk levő gonoszoktól ered, hanem a földies, nem gondolkozó sokaságtól, a melyet egy idegen rugó, mint egy árt, tova hajt, s minket is magával ragad. Még a kitűnő elmék befolyása is árthat nekünk az által, ha minket véleményeik szolgai elfogadására vezet, s szellemi tevékenységünket meggyengíti. A más elmékkel való érintkezés fő haszna abban áll, hogy felébreszszék a miénket, élesítsék az igazság iránti vágyainkat, s gondolatainkat régi nyomaikon túl vezessék. Nekünk szükségünk van a nagy gondolkozókkal való viszonyra azért, hogy az minket is gondolkozókká tegyen. Az önművelés egyik fő mestersége abban áll, hogy a gyermekies tanulékonyt, a mely hálsán üdvözli a világosságot, bármely embertől jöjön is, egyesítse férfias ellentállással a bármennyire divatozó véleményekkel, s bármily általánosan tisztelt befolyásokkal szemben, a melyek nem férnek össze szabad ítéletünkkel. Erősítsék önök kitartóan és lelkiismeretesen saját eszöket más emberek értelme által, azonban nem kell azok előtt megalázni. Különösen ha önökben Isten szaváról vagy a világegyetemről valamely nézet, érzemény vagy oly vágy támad, a mely fensőbb rendűnek tetszik annál, a mit másoknál találnak, vegyék tiszteletteljes figyelembe, s kutassák azt komolyan és ünneppélyesen. Ne higgyenek annak vakon, mert csalódás is lehet; ámde lehet az önökben élő és mozgó istenség, az igazságnak és kötelességnek bár nem természetfeletti, de mégis legbecsesebb új kijelentése; és ha az vizsgálódás után ilyennek bizonyul, akkor önöket ettől semmi lárma, szidalom, vagy elhagyatottság el ne tántorítsa. Legyenek hivek saját legfőbb meggyőződéseikhez. Ha hiven követjük saját lelkünk sugalmát, a mely valamivel tökéletesebbre tanít mint a mire mások tanítanak, akkor az a szellemi erőnek és előmenetelnek oly tudatát szerzi meg nekünk, a milyent az a felsőbb vagy alsóbb sorsu közember soha sem tapasztalt, a ki úgy jár korának vert útain, a mint forgatják.

Tudom, némelyek csodálkozni fognak azon, hogy én, képesnek

tartom a népet az igazság ily sugallatainak és csillámainak felfogására. Az emberek közönségesen azt gondolják, hogy ezek lángelmék tulajdona, a kik azért születnek, hogy a sokaság elméjének törvényt adjanak. A természetnek kétségen kívül meg van a maga nemesi rendje, s egynehányat szétküld, hogy a „világ világossága“ legyenek. De az is igaz, hogy mindenkibe ugyanazon isteni szikrának egy bizonyos része van adva; mert a sokaság nem tudná szerető tisztelettel fogadni a kevesek elevenítő befolyását, ha lényegileg mind a kettőben nem ugyanazon szellemi élet volna. A sokaság lelke nem tétlen anyag-halmaz, azért teremtve, hogy ellentállhatatlanul elfogadja kívülről a benyomásokat. Azt nem csupán a külső nevelés idomítja; hanem van benne egy vele született erő, egy gondolatrugó. Még a gyermek esze is túlmegy leczkéjén, s oly kérdéseket teszen, a melyek a legbölcsebbet is megfogják. A gyermek is vet fel oly feladatokat, melyeket a bölcsészet évszázadokon át törekedett megoldani. De most e tárgyra nem terjedhetek ki. Engedjék meg csak annyit mondanom, hogy az eredeti gondolkozás ereje különösen azoknál nyilvánul, a kik az előmenetelt szomjazzák és készek kifejteni egész természetöket. Az ember, a ki azon öntudatra ébred, hogy ő haladásra és tökéletességre van teremtve, új szemekkel tekint magára és a világra, a melyben él. E nagy igazság mélyen felrázza a lelket, széttépi az eszmék régi kapcsolatát, és újakat állít fel, éppen mint egy vegytani hatalmas erő a természeti állományokkal érintkezésbe hozatva, felbontja a régi rokonságokat, melyek a részecseket öszszekötötték, s újra rendezi. Ez igazság különösen segít behatolnunk az emberi élet titkaiba. Az által, hogy kijelenti nekünk lételünk célját, arra segít minket, hogy jobban jobban felfogjuk azt a csodálatos, végetlen rendszert, a melybe mi tartozunk. Egy közrendű ember, a ki hiszi, hogy Istennek fő célja a tökéletesedés, az emberi szellem kifejtése, inkább ismeri a mindenség titkát, jobban felfogja a rajta kívül és belől levő világ összhangját, bölcsebb magyarázója a gondviselésnek, s az előtte lefolyó eseményekből a kötelességnek nemesebb leczkéit olvassa ki, mint a legmélyebb bölcsész, a kinél e nagyszerű központi igazság hiányzik. E szerint a világosság, a benső kijelentés nem szorítkozik csak egynehány kedvelt kevésre, hanem mindenkivel közös, a ki magát a nemes önművelődésre szenteli.

Az önművelésnek egy más eszközét mindenki feltalálhatja saját állapotában és foglalkozásában, bármilyen legyen is az. Ha időm volna, végig mehetnék az élet minden állapotán, a legfényesebbtől a leghomályosabbig, és megmutathatnám, miként nyújt mindenik folytonos segílyt a tökélyesbülésre. De én csak egy példát hozok fel, s ez egy oly ember, a ki kézi munkája után él. Ezt az önművelés eszközevé lehet tenni. Tudniillik az ember majdnem minden munkánál kicseréli erejét vele egyenlő díjjal, vételárral, vagy valamely más termékkel. Más szavakkal, a munka szerződés, üzlet és kölcsönös kötelezések rendszere. Az oly ember pedig, a ki bárminő munkájával arra törekszik folytonosan, hogy kötelezettségének teljesen eleget tegyen, hogy munkáját hiven végezze, hogy becsületes legyen, nem azért mert „legtovább tart a mi becsületes“ hanem az igazság kedvéért, és hogy minden embernek megadja azt, a mi az övé, az ily munkás folytonosan építi magában az erkölcs és vallás egyik legnagyobb elvét. Minden csapás, melyet ő tesz az ülőre, vagy a földre, vagy bármely anyagra, a melyből dolgozik, némileg elősegíti az ő természetének javulását.

De ez még nem minden. A munka jótékony és igazság iskolája. Hogy az ember magát fentartsa, szolgálnia kell másoknak. Valamit tennie, vagy létesítenie azok kényelmére és kedvtelésére. Az a gondviselésnek egyik legszebb rendelése, hogy az ember hasznos legyen, ha élni akar. E hasznosságnak éppen oly czélnak kell lenni az ő munkájában, mint az életszerzésnek. Neki éppen úgy kell törődni azok javával, a kiknek dolgozik, mint a magáéval; s midőn ezt teszi, midőn izzadtsága és munkája között úgy kíván szolgálni másnak, mint magának, akkor ő éppen oly igazán gyakorlódik és öregbedik a jótékonyágban, mintha nagy kézzel osztaná az ajándékot a szegényeknek. Az ily indok megszenteli és megneemesíti a legközönségesebb foglalkozást. Különös, hogy a munkás emberek nem gondolnak jobban munkáik roppant hasznos voltával, s e miatt nem találják azokban jótékony gyönyört. E szép város házaival, bútoráival, piaczaival, nyilvános sétatereivel és számtalan kényelmeivel együtt a mesteremberek és más munkások kezeinek munkája, s vajjon nem kell-e nekik önzetlen örömmel örvendeni munkájoknak? Azt hinné az ember, hogy egy ács vagy kőműves, midőn egy általa épített ház mellett elhalad, így szól magában: „e

munkám mindennap és minden órában kényelmet és élvezetet nyújt egy családnak, s halálom után egy évszázadig, vagy még tovább is, midőn én alszom a porban, jótékony menhely, otthonias gyűlhely, a szeretet hajléka lesz“; s vajjon e gondolatra nem támadna-e lelkében nemes megelekedés? E szerént a közönséges munkának a szívjósággal való ily öszszeszövődése az, a mi annak erőt ad, s a mi azt a lélek szokásává teszi.

Ismét. A munkát úgy lehet végezni, hogy az a léleknek fő rugója legyen. Bármilyen hivatása legyen egy embernek, az legyen az ő szabálya, hogy töltsse be kötelességeit teljesen, tegye a legjobbat, a mit csak lehet, s e szerént folytonosan haladjon a maga hivatásában. Más szavakkal, a tökéletességnek az ember szemei előtt kell lebegnie, és én ezt nem azért sürgetem, mert hasznos a társadalomra nézve, nem is amaz őszinte örömeért, a melyet az ember jól végzett munkája látásán érez. Ez az önművelésnek fontos eszköze. Ez úton a tökéletesség gyökeret ver a lélekben, s az ember üzleténél sokkal tovább terjed. Ő irányt nyer a tökély felé mindarra nézve, a mihez fog. Az életnek bármely osztályában a hanyag és tisztátalan foglalkozás inkább sérti őt. Cselekvési sinormértéke emelkedik, s közönséges hivatása körében való alapossága által mindent jobban végez.

Van egy körülmény, az élet minden állapotában előforduló, melyet az önművelésnek hasznára lehet és kell fordítanunk. Minden állapotnak, bármilyen legyen is, megvannak nehézségei, veszélyei és fájdalmai. Mi megkisértjük tőlök menekülni; kedvezőbb sors, sima ösvény, vigasztaló barátok és háborítlan szerencse után esengünk. De a gondviselés vihart, romlást, ellenségeskedést, szenvedést támaszt; és ama nagy kérdés: vajjon bizonyos célért élünk-e, vagy nem, vajjon szívben, lélekben erősödünk-e, vagy gyengék és száanalomra méltók leszünk, semmi egyébtől nem függ annyira, mint attól, hogy miként használjuk fel e kedvetlen körülményeket. A külső roszaknak az a rendeltetése, hogy szenvedélyeinket iskolázzák, s tehetségeinket és erényeinket áthatóbb tevékenységre serkentsék. Néha úgy látszik, hogy ezek új erőt teremtenek. A nehézség eleme az embernek, az ellentállás pedig igazi munkája. Az önművelés soha sem halad oly sebesen, mint midőn a kellemetlen körülmények, az emberek vagy elemek ellentállása, az idők váratlan vál-

tozásai, vagy a szenvedés más alakjai, a helyett, hogy elcsüggesztenének, saját belső segédforrásainkra utalnak, Istenhez fordítanak erőért, felvilágosítják előttünk életünk nagy célját, és csendes elhatározással ihletnek. Semmi nagyság, semmi jóság nem ér sokat, ha e tüzekben nincs megpróbálva. A sanyaruságot nem kell azért keresni. Elég gyorsan eljön az magára is, és inkább abban a veszélyben vagyunk, hogy belesülyedünk, mint abban, hogy szükségünk van reá. De midőn Isten bocsátja reánk a próbáltatásokat, akkor az önművelődésnek nemes eszközei, s mint ilyeneket vidáman kell fogadnunk és viselnünk. E szerént állapotunk minden részét az önművelés szolgálatába állíthatjuk.

Az önművelésnek még csak egy eszközére van időm tekintetet vetni. Ezt megtaláljuk a mi szabad kormányzatunkban, politikai viszonyainkban és kötelességeinkben. A szabad intézményeknek nagy jótékonyága az, hogy sokat tesznek egy nemzet elméjének felébresztésére és tevékenységben tartására. Azt mondják, hogy a néptömeg nevelése szükséges a köztársaság fentartására; de az is éppen oly igaz, hogy a köztársaság hatalmas eszköz a néptömeg nevelésére. Az a nép egyeteme. Egy szabad államban komoly felelősség van minden polgáron; nagy tárgyak megvitatandók; nagy érdekek meghatározandók. Az egyén hivatva van határozni milliók jólétét és az utókor sorsát érdeklő rendszabályok felett. Neki nem csak szülőföldje benső viszonyait kell tekinteni, hanem más országokkal való kapcsolatát is, és itélnie egy oly igazgatás felett, mely az egész polgáriasult világot illeti. A nemzeti fenségben való részesedésnél fogva hivatva van a közszellemet, a közjó iránti tekintetet ápolni. Valaki e kötelezettségeknek hiven meg akar felelni, az nemes önművelést gyakorol. A nagy nyilvános kérdések, a melyek körülötte megosztják a véleményeket, és komoly vitát szülnek, szükségképpen erősítik értelmét, s ahoz szoktatják őt, hogy önmagán túl tekintsen. Ő oly lelki izmosságra, erőre és lelki gyarapodásra teszen szert, mely zsarnok hatalom alatt ismeretlen.

Azt mondhatná valaki, hogy én azt rajzolom, mit a szabad intézményeknek az egyén jellemére nézve tenniök kell, nem pedig azok valódi hatályát; megvallom, hogy ez ellenvetés is igaz. A mi intézményeink nem művelnek minket úgy, a mint tehetnék és tenniök kellene; és a hiány fő oka világos. Ez a pártszellem ereje;

ennek befolyása oly rontó, s oly végzetszerű az önművelésre nézve, hogy kénytelen vagyok ettől óva inteni mindenkit, a ki tökéletességre vágyik. Nem mondom, hogy ez elpusztítja az önök hazáját. Ez gonoszabb haddal támadja meg önököt. Ennek természetes és szüntelen való zsákmányai az igazság, jogosság, egyenesség, helyes bánás, józan ítélet, önmérséklet, és a kegyeletes érzelmek.

Nem mondom, hogy ne vegyenek részt a politikában. Az önök körül levő pártok különböznek egymástól jellemre, elvre, szellemre nézve, bárha sokkal kevésbé, mint a szenvedélyek nagyítása erősíti; és a menyinyiben a lelkiismeret megengedi, minden embernek védeni kell azt, a mit legjobbnak gondol. Azonban egy tekintetben minden párt megegyezik. Mindnyájan ápolják azt a veszedelmes szellemet, a melyet én most kárhoztatok. Mindeniköbben párt-szellem dühöng. Társítsátok az embereket valamely jó vagy rossz célra, s állítsátok velök szembe egy ellenkező érdekű pártot, és bennök rettenetes tevékenységbe jő egy új szenvedély, a mely az őket társító eredeti érzeménnytől teljesen különbözik, egy vad, heves buzgóság, mely főleg az azok iránti utálatból áll, a kik tőlök különböznek. Ugy látszik, hogy az emberi természet képtelen erősebb, kérlelhetlenebb szenvedélyre. Elég nehéz dolog egy egyénre nézve, hogy midőn valamely érdekért vagy véleményért harczol, elnyomja büszkeségét, makacsságát, a győzelem szeretetét, boszúságát és más személyes érzelmeit. De csatlakozzék ő ugyane harczra egy tömeghez, s azonnal minden önmérséklet nélkül az ő egyéni keblét, valamenynyinek indulatossága, makrancsossága és boszú vágya foglalja el. Pártjának diadala mérhetetlenül kedvesebb lesz előtte amaz igaz vagy hamis elvnel, mely a szakadás eredeti oka volt. A czivódás tusává válik, nem elvért, hanem hataloméért, győzeleméért; s az ilyen harczoknak kétségbeesett és gonosz volta nagy terhe a történetnek. Valójában keveset határoz az, a miért az emberek megoszlanak, legyen az egy talpalatnyi föld, vagy elsőség valamely menetben. Kezdjék csak el a harczot érette, az önakarat, a rosszakarát, a győzeleméért égő düh, a megaláztatás és legyőzetés félelme a harczot élet és halál kérdésévé teszik. A görög vagy keleti birodalom meg lön renditve alapjában ama pártok által, a melyek csupán az amphitheatrumban vívó szekérharczosok érdeme felett hasonlottak meg. A párt-szellem különösen ellensége az erkölcsi

függetlenségnek. A mely arányban ittasul meg az ember attól, abban az arányban lát, hall, és ítél az ő pártjának érzékeivel és értelmével. Feláldozza emberi szabadságát, s azt a jogát, melynél fogva saját elméjét használja és a szerént szóljon, és viszhangozza ama tapsokat és szitkokat, a melyektől a hazát csengeni a pártvezérek és szenvedélyes párthiveik jónak látják. A pártokban egy ponton sem lehet bizni, de oly kevésbé egy ponton sem, mint az ellenfelek jellemére nézve. Ezek, ha önök hihetnek annak, a mit hallanak, mindig elvtelen és igazság nélküli emberek, a kik el vannak merülve az önzésbe, és saját maguk fölemelkedését szomjazzák, bárha hazájok romlásán is. Midőn még fiatal voltam, iszonyodással hallottam majdnem szitkok közt említettetni ama férfiak neveit, a kiket korábbi ellenségeik most nagyszerű elvek harcosai gyanánt üdvözölnek, s a legnagyobb közbizalomra tartanak érdemesnek. Soha sem feledem a kora tapasztalat e leczkéjét, mely a későbbi években még erősödött.

A mi jelenlegi politikai viszongásinkról természetesen nincs mit szólanom. Azonban a divatban levő pártnézetek közt vannak bizonyos vádak és ellenvádak, melyek a társadalmi helyzet különbségein alapulnak, s a melyek oly hátrányosaknak tetszenek nekem az egyének és a közönség művelődésére, hogy egy pillanatnyi szemügyre vétel nélkül nem hagyhatom azokat. Egy felől azt mondják, hogy a gazdag hajlandó elnyomni a szegényt; másfelől pedig, hogy a szegény rossz szemmel és ellenséges czéllal tekint a gazdag birtokára. E kiábálások éppen oly igaztalanok, mint erkölcstelenítők. A mi a gazdagokat illeti, kik népességünknek csak maroknyi részét teszik, a kiknek egyetlen sajátóságos kívánságuk sincs, s a mi még több, a kik aránylag kevés részét birják az országnak, bámulatos, hogy ezek miként lehetnek aggodalom tárgyai. Hol van ez országnak roppant és szüntelen növekedő vagyona? Egynehány kézben van-e? néhány erős szekrénybe van-e halmozva? Majdnem oly változatosan el van szórva, miként a légkör, birtokost változtat az évszakokkal, s a gazdagtól a szegényhez megyen, nem erőszak, hanem az utóbbi osztály szorgalma és ügyessége által. A gazdagok vagyona anynyi, mint egy csepp az oceánban; és jól ismert tény az, hogy közöttünk azok, a kik vagyonosságukról hiresek, alig gyakorolnak politikai hatalmat a közönség felett. Nem lehet állítani,

hogy a gazdagok teljesítsék egész kötelességeiket; hogy magukévá tennék a társadalmi helyzet nagy célját, a nép értelmének, jellemének és helyzetének emelését; de hogy ők részvétellel vannak felebarátaik fizikai szenvedései iránt, hogy bőkezűleg adakoznak a szegények felsegítésére, s a közhasznú intézetek fentartására, azt nem lehet tagadni. Közöttük bámulatos példányai vannak az ember-szeretetnek. Semmi okunk sincs arra, hogy őket, mint a nép ellenségeit, gyanúsítsuk.

Nem kevésbé kárhóznak tartom azt a munkás osztályok elleni zajongást is, mintha céljuk volna a vagyon felforgatása. Ha népesedésünk e részének általános helyzetére és jellemére gondolunk, ha eszünkbe jut, hogy ők iskolák és templomok közepette születtek és éltek; hogy ők haszonhajtó munkásságra nevelve az élet sok kényelmeit élvezik; hogy legnagyobb részének van valami vagyona, s még többet remél szerezni; hogy nekik rendkívüli eszközeik vannak sorsuk javítására; hogy ők a családi élet erős köteleivel kényelmes otthonjaikhoz vannak fűzve; hogy gyermekeiknek oly nevelést tudnak adni, melynélfogva a társadalmi állás előnyeiért versenyezhetnek, s nevelésük által egy fensőbb polgárisodás szokásaival és jeles tulajdonaival meg vannak barátkozva; ha mindezek eszünkbe jutnak, képzelhetjük-e, hogy ők oly esztelenül vakok lennének érdekeik, süketek az igazság és vallás igényei, gondatlanok családjaik békéje és biztonsága iránt, annyira, hogy készek lennének öszszetörni a társadalmi rendet azért, hogy feloszszák maguk közt a gazdagok vagyonát, mi alig lenne elegendő őket csak egy hónapig is fentartani? Kétségenkívül a társadalom minden lépcsőzetén van bizonytalanság; ennek pedig lenni is kell mindaddig, míg a társadalmakat oly magasabb művelődés újjá nem teremti, a mely elérje és elevenítse a nép minden osztályát; de én azt hiszem, hogy a földön egyetlen pont sincs, a hol a tulajdon biztosabb volna, mint itt, mert sehol sincs oly egyenlőleg és igazságosan elosztva. Az aristokratikus országokban, hol a vagyon roppant tömegekben van, mely részrehajló törvényhozás által évszázadokon át csak néhány kegyelt családnak van örökül adva, és hol a tömeg, huzamos idő-kig tartott alvás után, értelemre, önbecsülésre és jogainak ismerésére ébred: ott a tulajdon támadásnak van kitéve, a mitől nálunk nem lehet félni. Igaz hogy itt is, mint mindenütt, vannak a társa-

dalom kevésbbé vagyonos tagjai közt, elégületlen, kétségbeesett emberek, készek a zendülésre és polgári harcra; de az is igaz, hogy e hazának legszembetűnőbb és tiszteletreméltóbb diszét a nagy munkás osztály értelmességében, jellemében és helyzetében lehet találni. Nekem ugy tetszik, hogy itt a nagy veszély a tulajdonra nézve nem a munkástól jön, hanem azoktól, a kik hamar meg akarnak gazdagodni. Például, e köztársaságban, sem a nyugtalanokodók, sem a conservatívek egy tényt sem tartottak a tulajdonjoggal anynyira ellentétesnek, mint amaz új törvényt, a mely egy társulatot felhatalmaz, hogy szabad hidat építsen egy másiknak tőszomszédságában, a melyet egy korábbi törvényhozás engedélyezett, és a melyet kizárólagos jog reményében építettek volt. És kiktől származott a tulajdonnak e vélt megtámadása? A nivellirozoktól-e? azoktól-e a kiknek munka kell? amaz emberektől-e, a kik hajlandók a gazdagok megalázására? Nem; hanem az üzlet embereitől, a kik haszonhajtóbb üzlet folytatására vágnak. Ismét, történt e köztünk esemény oly alkalmas arra, hogy lerontsa a bizalmat, s a népet a pénzes osztály ellen ingerelje, mint némely bank-intézményeinknek büntetésreméltó rossz kezelése az utóbbi időkben? És honnan jött ez? a gazdagoktól-e, vagy a szegényektől? a szántóvetőktől-e, vagy az üzlet embereitől? Ki gyakorolja legszélesebben, kérlek, a társadalomban a fosztogatás művét? Nem több vagyont csikarnak-e ki a hirtelenvaló, vagy becsületellenes bukások a tulajdonosok kezeiből, mint a rablók és tolvajok? Vajjon egynéhány elvtelen nyerész olykor nem több rosszat és szenvedést okozott-e, mint egy állambörtön minden lakói? E szerint a tulajdon nagyobb veszélyben van azoktól, a kik vagyonra áhitoznak, mint azoktól, a kik homlokaik verejtéke után élnek. Azonban én nem hiszem, hogy az intézményt ezek bármelyike is komoly veszélylyel fenyegetné. A társadalomnak minden előnyei a szorgalomban, hasznos mesterségekben, kereskedésben, tudományokban, jogismében, testvéries egyességben és gyakorlati kereszténységben, mind meg anynyi kerítések a becsületesen szerzett vagyon körül, meg anynyi torlaszok a forradomszerű erőszak és ragadozás ellenében. Ne kinozzuk magunkat hasztalan aggodalmakkal, s még inkább ne keserítsük magunkat kölcsönös kárhoztatásokkal egymás ellen. Ne legyen ott egyik osztály a másik ellensége, a hol mindeniknek egy közös érdeke van.

Az emberek bűnre ingerlésének egyik biztos útja őket bűnös czélokkal gyanusítani. Mi nem biztosítjuk vagyunkat a szegények ellenében, ha őket általános rablás tervével vádoljuk; a gazdagot sem tesszük a társadalom barátjává, ha őt a nép iránti ellenségeskedéssel bélyegezzük. Minden pártok közt azok a legveszedelmesebbek, a melyek különböző társadalmi helyzeteken alapulnak, s az ilyenek a föld egy országában sem oly alapnélküliek, mint a mienkben.

A legjobb emberek, különösen a vallásosabbak, közt vannak olyanok, a kik a pártok erőszakoskodása és csalfasága miatti undorból, minden politikai tevékenységtől visszavonulnak. Az ilyenek, nézetem szerint, hibáznak. Isten őket polgári viszonyok közé helyezte és polgári kötelemeket szabott rájuk; s éppen oly kevéssé szabad, hogy ezen kötelemektől visszahuzódjanak, mint a fiui, férji és atyai kötelességektől. Ők sokkal tartoznak hazájoknak és ezt le kell róniok az által, hogy elősegítsék a véleményökhöz képest legjobb embereket és rendszabályokat. Azt se mondják, hogy ők semmit sem tehetnek. Minden ember jót teszen hazájával, ha meggyőződéséhez hű. Minden párt korlátozva van a benne levő emberek jobb részének szelleme által. A pártvezérek kénytelenek megkérdezni mindig, hogy pártjok mit türhet el, és e szerint módosítaniok rendszabályaikat, nehogy pártjok oly embereivel ütközzenek össze, a kiknek elvök van. Egy jó ember, a ki nem veti magát gyáván alá a testületnek, a melylyel együtt cselekszik, hanem azt részrehajlás nélkül megítéli, szabadon megbírálja, kimutatja hibáit és pártolását a rosztól visszavonja, az ilyen jót tesz környezetével és nemesen műveli saját elméjét.

Én teljes tisztelettel tanácslom minden hallgatóimnak, hogy vegyenek részt hazájok politikai ügyeiben. Ez egy népnek valódi iskolája és sokat tesz annak nevelésére. Tanácslom önöknek, hogy igyekezzenek tiszta világos megértésére azon tárgyaknak, a melyek a társadalmat izgalomban tartják, s a helyett, hogy hiába vesztegetnék el szabad idejüket az azok feletti szenvedélyes beszédek által, tanulmányozzák inkább azokat. Ha a néptömeg jobban használná azt az időt, melyet a napi hírekre veszteget, akkor jobban megismerkednék hazája alkotmányával, törvényeivel, történelme- és érdekeivel, s ily módon otthonossá tenné magát ama nagy elvekben, melyek az egyes rendszabályokat határozzák. A mely arányban a nép ily

szellemben előhalad, azon arányban szünik meg a politikusok játszi-labdája lenni. Ekkor a kik az ő szavazatát keresik, nem szenvedélyeihez intézik szavaikat, hanem értelméhez. Ekkor nem csak névleges, hanem valódi befolyást gyakorolnak a kormányra s a hazasorsára, s egyszersmind előmozditják saját maguk gyarapodását is az igazságban és erényben.

Nem szabad félbehagynom e tárgyat, a politikát, tekintve az önművelés eszközének szempontjából, míg az ujságokról is nem szólok; mert a néptömeg fő olvasmánya ezekből áll. Ezek a sokaság irodalma. Szerencsétlenségre ennek fontosságát nem értik; a társadalom értelmi és erkölcsi művelődésére való horderejével keveset gondolnak. Egy ujság vezetőjének a legtehetségesebb embernek kellene lenni, ebből folyó jövedelmének pedig olyannak, a mely képessé tegye őt éppen oly tehetséges dolgozó-társak megnyerésére, mint a milyen ő maga. De vegyük az ujságokat úgy, a mint vannak; és az oly ember, a kinek szivén fekszik önművelődése, hasznára fordíthatja azokat, ha a legjobbakat választja. Zárja ki házából azokat, a melyek ártalmasok és aljasok, éppen mint a hogy kizárná a ragályt. Választását ne szabja csupán ahoz az ügyességhez, a melylyel egy lap ki van állítva, sőt inkább annak szelleméhez, igazságos, egyenes voltához, és a nagy elvekhez való szilárd ragaszkodásához. Különösen, ha tudni akarja az igazságot, hallgassa meg mind a két részt. Olvassa el a védelmet is, a támadást is. Ne hallgasson kizárólag csak egy pártra. Elítéljük magunkat, hogyha egy egyénre szórt vádakat meghallgatunk, s mentességétől elfordulunk; és vajjon jogos-e az, hogy folytonosan olvassuk az emberek nagy tömege ellen szórt kiméletlen bántalmakat, s megtagadjuk tőlök az alkalmat, hogy magukat igazolhassák?

Hazánkban a napi lapoknak egy új osztálya állott elé, a melyeket néha krajczáros lapoknak neveznek, és rendeltetésök azok között forogni, a kik drágább kiadványokat nem tudnak megszerezni. Az érdek, a melylyel a munkás osztály iránt viseltetem, arra indított ez előtt kevéssel, hogy vegyek egyet ezekből, és örömmre szolgált láthatni, hogy abból a hasznos dolog nem hiányzik. Két dolog azonban még is fájt nekem. A hirdetési hasábokon igen sok hely volt a szabadalmazott orvosságoknak szánva; és midőn elgondoltam, hogy egy munkás embernek egészsége teszi egész szeren-

cséjét, csak elbúsultam azon, mily sokat tesznek arra, hogy oly szerek használatára csábítsák őt, a melyek, attól tartok, inkább aláássák, mint helyreállítják az ő szervezetét. Megütköztem a rendőrhivatalban történt kihallgatásokról való tudósításokon is. Ezek a legműveletlenebb elmékhez alkalmazott modorban irvák és oda czéloznak, hogy az élet fájdalmas és lealacsonyító eseményeit nevetésessé tegyék. Ha a gazdagok hirlapjai megkisértenék mulattató kivonatokat közölni a szegények vétkeiből és nyomoraiból: nagy lármát ütnének ellenök, és nagyon helyesen. De vajjon nem rosszabb-e az, hogy magok a szegényebb osztályok nevetni és mulatni valót keresnek azon embertársaik lealacsonyodásában, vétkében, nyomorában és büntetéseiben, a kik miként ök, az élet legnehezebb terhei hordozására vannak kárhóztatva, és a kik elsülyedtek a szegénység, kisértetei között? Sokkal jobb, menjenek a kórházba, s nevéssenek a betegek sebei és kinjai felett, vagy az eszelősök őrzöngésén, mint hogy gyönyörködjenek ama baromias kihágásokban és pokoli szenvedélyekben, a melyek nem csak az emberi törvények büntető igazságának vetik alá a bünöst, hanem az ég haragját is reá kikívják, és ha meg nem tér, jövendőbeli bünhödését okozzák.

Hátra van még egy fontos tárgy. Az önművelésnek fő eszközét, a keresztény vallást még nem érintettem, s annak nagysága nem is engedi meg azt most érintenem. Én csak azt mondom hogy ha önök a keresztény vallást annak eredeti tudósításaiból, nem pedig az emberi hitformákból tanulmányozzák; ha tekintetbe veszik annak Istenről való tiszta kijelentéseit, annak életadó ígéreteit a bocsánat és szent lélek ereje iránt, annak az ember eszével, lelkiismeretével és legjobb érzelmeivel való megegyezését, s hogy mennyire talál az ő szükségeihez, fájdalmaihoz, aggodalmaihoz és félelmeihez; ha tekintetbe veszik bizonyítékai erejét, tanai tisztaságát, szerzője jellemének isteni nagyságát és a halhatatlanságot, a melyet előttünk feltár, akkor öröm- és hálaérzettel fogják önök üdvözölni azt, mint az önművelés oly segédszerét és ingerét, a melyet hiába keresni minden egyéb eszközökben.

Előadám ezekben néhányát az önművelés eszközeinek. Remélem, hogy az itt megvitatott tárgyak másokat is sugalmaznak azoknak, a kik engem figyelmökkel megtiszteltek, és oly érdeket gerjesztenek, a mely a jelen órán túlterjed. Azonban tartozom

az igazságnak azzal, hogy még egy megjegyzést tegyek. Én nem kívánok észszerületlen reményeket támasztani. Kimondom tehát, hogy ámbar a most ajánlott eszközök gazdagon megjutalmaznak minden embert, minden korban, a ki azokat hiven használja, mindazáltal csak akkor szülnek teljes és boldog eredményt, ha a lélek korai nevelés által későbbi tökélyesbülésére el van készítve. Ámbár azok is tehetnek haladást későbbi életökben, a kiknek gyermekora el volt hanyagolva; de alig tudják kipótolni első éveik veszteségét; és ezt azért mondom, hogy buzduljunk gyermekeinknek e veszteségtől való megmentésére, hogy tehetségeinkhez képest készítsük el őket az önművelés mindazon eszközeinek sikeres használására, a miket a későbbi élet magával hozhat. E nézetekkel tekintsetek, kérek, örömmel törvényhozásunk és egyes polgárok újabb törekvéseire, a miket azok hazánk fő reményének, nyilvános iskoláinknak előnyére tesznek. A törvényhozás utóbbi időkben egy nevelési hivatalt állított fel, egy titkárral, kinek minden idejét a nyilvános iskolák javítására kell szentelnie. Azt hiszem, hogy városunkban nem lehetne alkalmasabb egyént találni e nagy felelősséggel járó hivatalra annál az uri embernél, a ki azt most betölti ¹⁾; és ha siker koronázza az ő munkáit, akkor oly igényt nyerend ez állam jobbainak hálájára, a melyet egy élő polgáré sem múl feljül. Engedjék meg, hogy eszökbe juttassak egy bőkezű egyént ²⁾ is, a ki nemes adományozásával alkalmat adott a törvényhozásnak egy vagy több ugynevezett normalis iskolának felállítására, melynek a célja alkalmas néptanítókat képezni,—oly vállalat, melytől inkább függ a nevelés előmenetele, mint bármely más rendszabálytól. A nevelés tevékeny barátai igazi jóltevői hazájoknak, s megérdemlik, hogy nevök átadassék az utókornak, a melynek legfőbb szükségeiről ők oly nemeslelkűleg gondoskodnak.

Van még egy más módja a nevelés előmozdításának hazánkban, erre hívom fel az önök figyelmét. Önök tudják, hogy az egyesült államoknak mily roppant kiterjedésű és értékű közhelyei vannak. Ezeknek évenkénti eladásával nagy összeg pénz gyűl be a

¹⁾ Mann Horatius.

²⁾ Dwight Edmund.

nemzeti kincstárba, melyet a kormány folyó kiadásaira fordítanak. Annak e célra fordítására nincs szükség. Valójában, ez ország az ő bevételeinek feleslegét kárrá vallotta. Már most azt kérdelem: miért nem lehet a közhelyeket (egészben, vagy részben, a mint a körülmények kívánják), a nép nevelésére fordítani? E rendszabály az országnak azonnal képes, jó készületű, lelkes tanítókat biztosítana az egész serdülő nemzedék számára, a mire az országnak legnagyobb szüksége van. A tanítóknak jelenlegi csekély fizetése rossz jel, és az egyetlen valódi akadály, melylyel a nevelés ügyének küzdenie kell. Nekünk iskoláink számára tehetséges férfiakra és nőkre van szükségünk, a kik ismereteik és erkölcsi erejökönél fogva érdemesek arra, hogy egy nemzet ifjusága rájuk bizassék; s hogy ezeket megnyerjük, bőkezűleg kell őket fizetnünk, egyszersmind elismerésünk, tiszteletünk más bizonyítékaiban is részesítenünk. Az ország jelen állapotában, midőn a gazdagság és előmenetel anynyi útja áll nyitva, a kitünőbb embereket nem lehet oly felelősséggel és fáradsággal járó hivatalra megnyerni, mint a tanítás, a mostaninál erősebb ingerek nélkül, kivéve nagyobb városainkban. A tanítói hivatalt a társadalom legtisztességesebb hivatalaival egy rangba kellene sorozni és ahozképest jutalmazni; és én, legalább napjainkban, nem látom, miként lehetne ezt végbevinni, ha csak e célra állambirtokot nem áldozunk. Ez a nép tulajdona, és egyetlen oly része az ő tulajdonának, a mit valószínűleg rövid időn magasabb rendű intézetekre, a köznevelésre, fordíthatnak. Ennek a társadalom minden osztályát érdeklő célnak pártolása különösen azok kötelessége, a kiknek művelődési eszközeik a szűk körülmények által korlátozva. A néptömegnek, mintha egy ember volna, e célért kellene lelkesülnie, s egy lélekkel dolgozni azon. Gépészek, gazdák, munkások! hadd viszhangozzék a haza az önök egyesített kiáltásától: „A közhelyek nevelésre fordítandók”. Küldjenek oly férfiakat a nemzetgyűlésekbe, a kik erőhatálylyal küzdjenek ez ügyért. Semmi pártdiadal, semmi üzleti egyesülés, vagy más társulat nem teszen annyit az önök emelésére, mint az imént előadott mód. Önöket befolyásban és méltóságban csak magasabb nevelés emelheti. A közbirtokokból bejövő segédeszközök okosan alkalmazva a serdülő nemzedékek érdekében a társadalom és egyesek nevelésére, új népet teremtenének, s e társadalomban akkora értelmi és erkölcsi

erélyt ébresztenénk, a milyent a jelenkor egy országa sem mutat fel, és a mely a polgárisult világot maga iránt tiszteletre és buzgó követésre serkentené. E nagyszerű cél érdekében az ország minden részében és pártjaiban levő munkásoknak ellentállhatlan lelkesültséggel kellene egyesülniök. El kellene ezt választaniok minden kisszerű és helyi villongásoktól. Nem kellene eltűrniök, hogy azt a politikusok pártterveivel özszelegyítsék. Abban nekik és gyermekeiknek végtelen nagy érdekök van. Vajha hivek lennének önmagukhoz, az utókorhoz, hazájokhoz, a szabadsághoz és az emberiség ügyéhez.

III. Tudom, hogy e beszéd egész tana ellentállásra talál. Sokan így fognak szólani hozzám: „A mit ön mond, szépen hangzik, de nem gyakorlatias. Emberek, a kik magányukban álmodoznak, szép elméleteket szőnek; de a gyakorlati élet szétszórja azokat, mint a szél a pókhálót. Önök szeretnék, hogy minden ember művelt legyen; de a szükség azt kívánja, hogy a legtöbb ember dolgozzék; és a kettő közül melyik fog valószínűleg győzni? Az erőtelen érzékenykedés irtózhatik az igazságtól; mindazáltal mégis igaz, hogy a legtöbb ember nem önművelésre, hanem munkára van teremtvé“.

Én az ellenvetést erős kifejezésekbe burkoltam, azért, hogy mindnyájan tisztán szemébe nézhessünk. Először is tagadom annak nyomósságát. Valamint az ész, ugy az érzelem is ellene támad. Az az elővélemény minden esetre igen erős, hogy a végtelen bölcseségű Atya, a ki minden embernek észt, lelkiismeretet, és érzelmet adott, azt akarta volna, hogy ezek kifejletlenül maradjanak; azt is nehéz elhinni, hogy ő, a ki minden embernek e szellemi természetet adva, ezáltal mindnyájokat gyermekeivé tette, egy nagy többséget arra utalt volna, hogy egy nehéz és jobbra nem változható munkával teljes életet éljen, kevesek javára. Isten nem teremthetett szellemi lényeket azért, hogy eltörpüljenek. A testben nem látunk oly szerveket, melyek azért volnának teremtvé, hogy a nemhasználás által elsatnyuljanak; anynyival kevésbbé vannak a lélek tehetségei azért adva, hogy folytonos aléltságban maradjanak.

Erre tán azt felelik, hogy a teremtő célját nem elméletből, hanem a tényekből lehet megtudni, és hogy világos tény az, miszerint a társadalom rendje és jólléte, a melyet Istennek céloznia kel-

lett, a sokaságtól kezei tevékenységét, nem pedig szellemi tökélyesítését kívánja meg. Erre azt felelem, hogy nagyon gyanus az a társadalmi rend, mely a szellem feláldozását kívánja, és hogy ezt a teremtő teljességgel nem akarhatja. Ha én, midőn egy idegen tartományt meglátogatnék, azt látnám, hogy ott a nép roppant többsége béna, csonka és vak, s azt mondanák nekem, hogy ezt a csonkítást a társadalmi rend kívánja, én azt mondanám: vesz-szen az ilyen rend. Ki ne érezné megsértve értelmét és legjobb érzelmeit, midőn ezt Isten céljának mondanák? Arra a társadalmi rendszerre sem kell kevesebb utálattal tekintenünk, a melyet csak a nép elméjének csonkításával és elvakításával lehet fentartani.

De jöjünk közelebb a tárgyhöz. Öszszeférhetetlen-e egymással a munka és önművelés? Legelőbb láttuk, hogy az embernek munka közben rá lehet és rá kell adnia magát a legfontosabb önművelési munkára, hogy ő művelheti igazságérzetét, jótékonyságát és a tökély utáni vágyat. E fő elveknek a munka az iskolája; s ebben más erős okunk van azon feltevésre, hogy a munka nem rontja meg szükségképpen a lélek erejét. Azután láttuk, hogy az igazság és bölcsesség legtermékenyebb forrásai nem a könyvek, bárha ezek becsesek, hanem a tapasztalat és szemlélődés; és ezek minden állásban alkalmazhatók. Egy más fontos szempont az is, hogy majdnem minden munka értelmi tevékenységet kíván, s legjobban tehető olyanok által, a kik szellemöket erősbitik; úgy, hogy e két érdek: munka és önművelés, egymás barátai. Végre is az értelem az, a mely a világ munkáját elvégzi, s mentől több az értelem, annál több munka megyen végbe. Az ember, a mely arányban értelmes, azon arányban alkalmaz egy adott erőt nagyobb feladatra, állítja az ügyességet az izmok helyébe, s kevesebb munkával nagyobb eredményt mutat fel. Tegyük az embereket értelmesekké és ők találékonyokká lesznek. Megtalálják a rövidebb útat. A természetről való ismeretök megtanítja őket hasznukra fordítani annak törvényeit, jól megismerni azon állományokat, a melyekből dolgoznak, és megragadni az útmutatásokat, a melyeket nekik a tapasztalat folyvást szolgáltat. A munkások közül valók, a kik némely leghasznosabb gépeket kigondoltak. Terjeszszék a nevelést, és miként e haza története mutatja, nem lesz határa a hasznos találmányoknak. Önök azt vélik, hogy egy művelődés nélküli ember annál jobban vég-

zi azt, a mit önök az élet kemény, durva munkájának neveznek. Menjenek csak a déli ültetvényekbe. Ott a rabszolga csupa iga-hordónak van nevelve. Meg van fosztva az ember jogaitól, egész szellemi természete ki van éheztetve, hogy dolgozhassék és egyebet ne csináljon, csak dolgozzék s a rendetlen, hanyag földművelésben, a kihasznált földben, a müipar durva állapotában megtalálhatják tanjoknak azt a magyarázatát, hogy lealjasítással az embereket ipar-kodóbb és termelőbb munkásokká lehet tenni.

De azt mondják, hogy minden bár némileg magasb nevelés fel-jül emeli az embereket munkakörükön, s olyanokká teszi őket, a kik utálattal tekintenek üzletökre; azt silánynak és a munkát türhetetlen-nek tartják. Erre azt felelem, hogy az ember abban az arányban ér-deklődik munkája iránt, a mely arányban elméje együtt dolgozik kezé-vel. Egy felvilágosodott gazda, a ki érti a földművelési vegytant, a növényélet törvényeit, a növények alkatát, a trágya tulajdonait, az égalyak befolyását, a ki értelmesen tekint munkájára, s ismereteit gyakorlatilag alkalmazni tudja, az sokkal vidámabb és becsültebb munkás, mint az a paraszt, kinek elméje rokon aval a görönggyel, a melyet tapod, s kinek egész élete ugyanazon tunya, gondolat és tökélyesbülés nélküli munka. De ez még nem minden. Miért van az, kérdem, hogy mi a kézi munkát lealázónak tartjuk, hogy azzal a silányság eszméjét kötjük össze, és azt gondoljuk, hogy értelmes embernek meg kell azt vetni? Ennek az az oka, hogy legtöbb or-szágbán oly kevés értelmes ember foglalkozott vele. Szántsanak csak és ássanak s foglalkozzanak egyszer művelt emberek a legkö-zönségesebb munkákkal, s a szántás, ásás és kézművesség megszűntek silányok lenni. Az ember határozza meg a foglalkozás méltóságát, Az orvosok és sebészek foglalkozása kevésbbé tiszta, mint igen sok gépészé. Láttam, hogy egy kitünő vegyész éppen oly poros volt, mint valamely munkás. Ezen emberek még sem voltak lealjasodva. Értel-mességök méltóságot adott munkájoknak; így a mi munkásaink is, ha egyszer műveltek lesznek, méltóságot árasztanak nehéz munká-jokra. Engedjék hozzá tennem, hogy méltóság tekintetében kevés különbséget látok a különböző hivatások között. Midön látom, hogy egy irnok egész napját számok özszeadásával, vagy másolással töl-ti, vagy egy banksegéd pénzt számlál, vagy egy kereskedő czipőt és bőrt árul, e foglalkozásokban nem látok nagyobb tiszteletre

méltóságot, mint a bőr, czipő, vagy házibutor készítésében. Nem látok amazokban nagyobb szellemi tevékenységet, mint sok kézműben. Meglehet, hogy egy mezei embernek több alkalma van magát és munkáját mivelhetni, mint annak, a ki a számvető asztal megett áll, vagy csupán irótollát teszi mozgásba. Szűklelkűségnek a jele azt képzelni, a mint sokan ezt tenni szokták, hogy ellentét van egy munkás egyszerű, durva külseje és az értelmi műveltség, különösen a finomabb műveltség között. A munkás pora és izzadtsága alatt az emberi műveltség nagyszerű elemeit hordja, és annak legfőbb tehetségeit képes kifejteni. Én nem kétkedem azon, hogy valódi elragadtatás a természet látásán és egy nagy szellem munkáinak olvasásán szintugy található házi szőtt öltöny, mint diszruha alatt. Hallottam egy kitűnő íróról, hogy soha sem irt oly jól, mint midőn ékesen fel volt öltözve. De a mély gondolat és költői ihletés általában csak azon embereknek jutott osztályrészül, a kiket szűk körülmények vagy elhanyagolt szokások miatt, elszakadt ruha és foltos arcz képtelenné tettek volna csiszolt termek látogatására. Az ember egy ruhában, vagy házban éppen ugy láthatja az igazságot, éppen ugy át lehet hatva a szépségtől mint másban; és még inkább tisztelheti önmagát a sanyaruságért, a melyben értelmi ereje kifejlődött.

De, fogják kérdeni, miként találnak a munkás osztályok időt önművelésre? Erre, a mint már érintettem, azt felelem, hogy egy komoly akarat talál időt, vagy csinál magának. Megragadja a szabad perczeket, s a pihenési időt előnyére fordítja. Az oly embernek, a ki serényen és lelkesen követi hivatását, s a mit szerzett, gazdaságosan használja, mindig rendelkezésére áll a napnak valamely része; és bámulatos, mily termékenynyé lesz az előmenetelre nézve egy rövid időszak is, ha komolyan megragadjuk és hiven használjuk. Gyakran lehetett észrevenni, hogy azok, a kiknek legtöbb idő áll rendelkezésükre, legkevesebb hasznot húznak abból. A napnak egyetlen órája, a melyben valamely érdekes tárgyat kitartóan tanulmányoztunk, váratlan ismeretek halmazát nyújtja. Az a haladás, melyet a jó hajlamu tanítványok némely vidéki iskoláinkban, a melyek évenként csak három hónapig nyitvák, vagy vasárnapi iskoláinkban tesznek, a hol hetenként egy, vagy két órát tanítanak, mutatja, mit vihetni végbe jelentéktelen eszközökkel. Azt

mondják, hogy az érzelmek néha perczekké tömörítik az éveket; csaknem ez az ereje van az értelemnek is. Az emberek nem csak köteteket olvastak el sebes útatás közben, hanem irtak is. Ismerem egy erélyes szellemü embert, a ki csak kevés előnyeiben részesült a korai nevelésnek, és elméje egy kiterjedett üzlet részletei miatt majdnem megzavaradott volt; de a ki, távol vásárhelyek látogatása közben, gőzhajókon és lóháton oly könyvet irt, a melyben sok eredeti gondolat van. Sok munkásnak az évszakok egymásutánja kedvező alkalmat nyújt értelmi mivelődésre. A tél üres időt, nyugalmat ad a gazdának, a téli esték pedig a város sok munkásának. Mindenek felett keresztény országokban, a hetedik nap szabad a munkától. Az év heted részét, a mi lételünk nem kevés része, majdnem mindenki értelmi és erkölcsi mivelődésre fordíthatja. Miért van, hogy az emberek nem teszik a vasárnapot a tökéletesedésnek sikeresebb eszközévé? Kétségenkívül a hetedik napnak vallásos jellemmel kell birnia; ámde a vallás kapcsolatban áll az emberi gondolat minden nagy tárgyaival, s mindazoknak tanulmányozására vezet és azt elősegíti. Isten jelen van a természetben. Isten jelen van a történelemben. A teremtő munkáiban való oly tanítás, a mely kijelentse az ő tökéletességét azoknak összhangjában, jótékonyságában és nagyszerűségében; az egyház és világ történetének tanítása, a mely megmutassa Isten erkölcsi kormányzatát minden eseményekben, és azokból kihúzza amaz erkölcsi tanuságokat, melyekben az emberi élet bővölködik; az emberbarátok, a szent s a kegyesség és erényeik által kitünő emberek életének tanítása; az oktatás mindezen ágai befolynak a vallásra, s illenek a vasárnaphoz; és ezek által roppant ismeretet lehet nyújtani a népnek. Ne maradjon a vasárnap oly tétlen és terméketlen évszaknak, a milyen az most a sokaságra nézve. Azt új érdekekkel és új szentséggel lehet felruházni. Az új rugót adhat egy nemzet lelkének. Ilyformán megmutattam, hogy mindenki találhat időt az önmüvelésre; azonban tény az, hogy legmüveltebb embereink tetemes része olyan, a kik minden napnak legnagyobb részét az íróasztal mellett, az ügyszobában, vagy más körben oly feladatokhoz lánczolva töltik, a miknek kevés hatásuk van az elme mivelésére. De remélhetjük, hogy a társadalom haladásában, a gépek szaporodtával és más segéd-eszközökkel,

miket az értelmesség és emberbaráti szeretet szaporítani fog, több-több időt lehet megmenteni a kézi munkától, értelmi és társas foglalkozásokra.

Azonban némelyek azt fogják mondani: „ám legyen, hogy a munkás osztályok kapnak szabad időt; de hát nem kell-e megengedni nekik, hogy azt szórakozásra használják? Nem kegyetlenség-e elvonni őket a kézi munkáktól s a szellem munkáira szorítani? Ők jogot szereznek maguknak napi munkájokkal a felüdülésre, és azt élvezniök is kell.“ Igen, legyen meg nekik gyönyörölvök. Távol legyen tőlem, hogy kiszárasszam a forrásokot és felduljam a zöld virányokat, a hol ők az élet munkája után magukat felüditik. De azt állitom, hogy az önművelés szaporítja és növeli örömeiket, új képességet nyújt az élvezetre, megmenti szabad idejüket, a mi gyakran megszokott történni, a tétlenségtől és únalomtól, megmenti őket attól, hogy kedvderítés végett rohanjanak testet és lelket megrontó élvezekhez. A tökélyesbülés egyik nagy jótékonyasága az, hogy az az embert feljülemeli az oktalan állat kedvtelésein, és emberekhez méltó örömeiket nyújt. Hazánknak jelenlegi, bár tökéletlen, értelmi műveltsége a könyvek által, roppant élvezetet nyújt minden sorsu férfiaknak, nőknek, és gyermekeknek,— élvezetet, mely durvább korszakok előtt ismeretlen volt. E pillanatban sok tehetséges író foglalkozik mulattató művek szaporításával. Scott Walter, a kinek neve ott áll korának leghiresebbjei közt, kimerithetlen elméjét költeményekben öntötte ki, a melyek oly elmések és vonzóak, hogy a polgárisodott nemzetek kedvencz művei között méltó helyet foglalnak el. Hány millió embert bájoltak el az ő lapjai! Hány bús-komor lélekkel feledtette el gondját és bánatát! Hány napi munkájában kimerült ember köszöni az ő bűvös alkotásinak vidám estéli óráit és édes álmait! És nem csak a költött dolgok adnak örömet az elme a mely arányban művelődik, azon arányban talál örömet, a történelemben, életiratokban, a természet rajzaiban, az utazásokban, költészetben, sőt komolyabb munkákban is. Megvan-e tehát fosztva a munkás az örömtől a tökélyesbülés által? Van a kedvtelésnek egy más osztálya is, melybe az önművelés vezeti be a néptömeget. Értem a jótékony és irodalmi czélu felolvasásokat, vitatkozásokat és egyleti gyűléseket, s az esteli időtöltés más módjait, a melyek évenként szaporodnak nálunk. Egy felvilágosodott ember népszerű beszéde, a

ki tapintattal bír az emberek elméjének megnyerésére, éppen oly magas élvezet, mint ismeret-forrás. A mély csend nyilvános termünkben, hol e felolvasásokat a sokaságnak előadják, azt mutatja, hogy a műveltség nem ellensége az élvezetnek. Erős reményem van, hogy a mint az értelem, az ízlés és erkölcs a társadalom minden részében halad, a nyilvános multságoknak oly osztálya áll elő közöttünk, a mely némileg hasonlít a színházhoz, de a mely meg lesz tisztítva ama roszaktól, a melyek jelenlegi színpadunkat lealacsonyítják, és a melyek, azt hiszem, annak romlását előidézni fogják. A drámai előadások és felolvasások oly eszközök, melyek a tömeget élénkebb rokonszenvre vezetik az író szelleme iránt, mélyebb felfogására az ő nagyszerű, szép és megható eszméinek, mint ezt a magányban való olvasás által elérni lehetne. Semmi magyarázat nem vet akkora világot valamely nagy költeményre, vagy az irodalom bármely ihlet-alkotta művére, mint az az olvasó, vagy szónok, a ki e foglalkozáshoz a szerző mély érzelmét, s a kifejezés gazdag és változatos erőit kölcsönzi. Egy ily beszéd alatt a tömeg, melyet valamely magasztos eszme felvillanyzott, vagy az emberi szenvedések iránt megindított, rendkívüli és tiszta örömet élvez; és én azt hiszem, hogy ezek és más multságok, melyek sem a nők finom érzését, sem a keresztény tisztaságát nem sértik, magasabb társadalmi műveltség mellett létesülendnek. Engedjék meg hozzá tennem, hogy a műveltség a mely arányban terjed valamely nép között, a társalgás is, e minden örömek legolcsóbbik a és legközönségebbike, azon arányban növekedik kedvességben. Utoljára is, ez az életnek főmultsága, a mely felvidít tüzhelyeink körében, megvidámitja olykor munkáinkat, gyöngéden megindítja szívünket, oly csendesen és folytonosan hat reánk, mint az ég balsamos levegője, vagy tiszta világossága, hogy alig észlelhetjük befolyását. A boldogságnak e forrását igen gyakran elvesztik minden osztály emberei, ismeret, lelki tevékenység és finom érzés hiánya miatt; és vajjon megfosztjuk-e a munkást örömétől, midőn neki oly művelődést ajánlunk, mely a társalgás naponként, óránként való áldásait előtte elérhetővé teszi.

E szerint megvizsgáltam néhányat ama közönséges ellenvetések közül, a melyek előállanak, mihelyt a tömeg művelődése a társadalom egyik főcélja gyanánt van előadva. Részemről én ezen ellen-

vetéseket kevés tekintetre méltatom. Ama tan sokkal sértőbb annál, hogysen czáfolatot kívánjon, miszerint okos és halhatatlan tehetségekkel bíró emberek csupán azért volnának e földre helyezve, hogy saját állatias fentartásukért dolgozzanak, s kevesek fényezésének és felsőbb rangjának szolgáljanak. Szörnyü dolog és az istentelenséggel határos azt tenni fel, hogy Isten feljülmulhatlan akadályokat állított volna a lélek szabad és határtalan kifejlődése elé. Igaz, hogy vannak akadályok a tökély útján. Ámde ez országban a fő akadályok nem a mi külső sorsunkban vannak, hanem mibennünk, nem a külső nehézségekben, hanem világiás és érzéki hajlamainkban; és ennek az egyik bizonyítéka, hogy a valódi önművelődéssel éppen oly keveset gondoltak a börzén, mint a műhelyben, a vagyonosabbak közt, mint a szegényebbek közt. A tökéletesedés útja minden sorsu embernek nehéz; nincs királyi út sem a gazdag, sem a szegény számára. De a nehézségek arra valók, hogy az embert bátorítsák, nem pedig megfélemlítsék. Az emberi szellem a küzdelemben erősödik. Már is mennyit győzött le! Mekkora nyomás terhei alatt készített utat magának évszázadokon át! És ilyen tapasztalattal azt mondjuk-e, hogy kételkedni kell az emberi sokaság előhaladásán; hogy a testi szükség láncza oly erős és súlyos, hogy azt a szellem nem törheti szét; és hogy szolgálai, nem-tökéletesedő nehéz munka változhatatlan helyzete az emberi nem többségének?

Bezárom beszédemet azzal, hogy visszaidézem önök emlékébe korunk legmagasztosabb vonását, és ez a néptömeg haladása értelmességben, önbecsülésben és az élet minden kényelmeiben. Mekkora az ellentét a jelen és mult idők között! Ezelőtt nem sok idővel a nemzet egy ember tulajdona volt, minden érdekei folytonos harczai játéokra voltak téve, csak azért, hogy az uralkodó családját emelje és új területeket hajtson járma alá. A társadalom két osztályra volt osztva, magas születésűekre és közemberekre, melyeket egy nagy mélység választott el egymástól, szintoly áthathatatlan, mint a mely van az üdvezültek és elkárhozottak közt. Az embereknek, mint egyeseknek, semmi jelentősége nem volt, hanem egy tömeget, egy gépet képeztek, a melyet tetszés szerént kormányozzanak uraik. Háboruban, mely amaz idők legjelesb mulatsága vala, felvértézték magukat és lovaikat ama bátor lovagok, a kiknek vitézségéről hallunk, hogy csaknem sérthetetlenek voltak, a köznépet pedig gyalog, védelem nél-

kül hagyták úgy, hogy ellenfeleik darabokra vághatták vagy letaposhatták. A ki Európának néhány század előtti állapotát jelen helyzetével összehasonlítja, annak áldania kell Istent e változásért. Az újabb idők az által tünnek ki, hogy a népek emelkednek ki a vadállati lesülyedettségéből, fokanként felismerik jogaikat, lassanként terjednek közöttük az előhaladás és jólét eszközei, új hatalom emeli fejét az államban, a nép hatalma. És figyelemre méltó, hogy e javulást nagy mértékben a vallásnak lehet köszönni, mely a ravaszság és nagyravágyás kezében porba térdeltette a tömeget, de mely az idő teljességében be kezdé tölteni szabadságért való küldetését. A vallás volt az, mely az által, hogy az embereknek Istennel való közel rokonságukat megtanította, őket egyéni fontosságuk öntudatára ébresztette. A vallásos jogokért való küzdelem volt az, mely az emberek szeméit minden más jogokra nézve felnyitotta. A vallásos bitorlás elleni szembeszállás volt az, a mi az embereket a politikai elnyomás elleni felkelésre vezette. A vallásos vita volt az, mely minden osztályuak elméjét szabad és erőteljes gondolkozásra ébresztette. A vallás volt az, mely Angliában a vértanut és honfit az önkényü hatalom ellen felfegyverezte, mely atyáink szellemét az oceán és a vadon veszélyei ellen megedzette, s kiküldötte őket, hogy itt oly államot alapítsanak, mely a földön a legszabadabb és hol a legnagyobb egyenlőség van.

Adjunk hálát Istennek azért, a mit nyertünk. De ne gondoljuk, hogy minden meg volna nyerve. Éreztesük az emberekkel, hogy ők a pályát csak megkezdték. Menynyi tenni veló marad még! Menynyi tudatlanságot, mértékletlenséget, durvaságot, érzékiséget lehet még találni a mi társadalmunkban! Menynyi elme bénul meg és vész el! Midön elgondoljuk, hogy minden háztájat értelmesség, önzetlen jóság és miveltség boldogithatna, és ekkor eszünkbe jut, hogy hány házban vannak mintegy sirba temetve az emberi természet főbb tehetségei és érzelmei: mekkora sötétség borong a társadalom felett! És hányan indulnak meg közülünk ezen erkölcsi pusztuláson? Mily kevesen értik azt, hogy a társadalmi állapotnak legfőbb célja, az elnyomottakat okos művelés által emberi méltóságuk érzetére emelni. Szégyen reánk, hogy egy emberfelünk becsét még oly kevésbé érezzük.

Szeretném, ha úgy tudnék beszélni, hogy az embereket szük-

ségeik, előjogaik és felelősségeikre birnám ébreszteni. Azt mondanám nekik: ti nem állhattok meg ott, a hol vagytok, véték és pirontság nélkül. A mult és a jelen titeket haladásra hív. A mit nyertek, legyen az ösztönül valami magosabbra. A ti természetetek sokkal nagyobb, mintsem el lehetne nyomni. Nem azért vagytok teremtve, hogy miként az oktalan állatok, csupán dolgozzatok, egyetek, igyatok és alugyatok. Ha akartok, fölemelkedhettek. Nincs oly hatalom a társadalomban, nincs oly nyomor a ti sorsotokban, a mely beleegyezéstök nélkül, el tudna titeket nyomni, alant tartani ismeretben, erőben, erényben és befolyásban. Ne engedjétek magatokat álomba ringattatni ama hizelgések által, miket hallotok, mintha a népfölségben való részvét titeket az emberi nem legnemesebbjeivel egyenlővé tenne. Sokak és nagyok hiányaitok, a miket orvosolni kell; az orvosság pedig nem a szavazati szekrényben van, nem is politikai jogaitok gyakorlatában, hanem tinmagatok és gyermekeitek hűséges nevelésében. Ez igazságokat már sokszor hallottátok és aludtátok át. Ébredjétek az álomból! Tökéljétek el komolyan magatokat az önművelésre. Tegyétek méltókká magatokat a ti szabad intézményeitekre, s erősítsétek és állandósítsátok azt értelmességtek és erényeitek által.
